ePublishing

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως και η Αδελφότης Ηώς Προσοτσάνης (1870-1880) G.K. PAPAZOGLOU, Das Erziehungswesenin Ost Mazedonien – Der «Griechische Philologische Verien» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (18

Γ. Κ. Παπάζογλου

doi: 10.12681/makedonika.12

Copyright © 2014, Γ. Κ. Παπάζογλου

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Παπάζογλου Γ. Κ. (2011). Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως και η Αδελφότης Ηώς Προσοτσάνης (1870-1880) G.K. PAPAZOGLOU, Das Erziehungswesenin Ost Mazedonien – Der «Griechische Philologische Verien» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (18. *Μακεδονικά*, *35*, 241–265. https://doi.org/10.12681/makedonika.12

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΗΩΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ (1870-1880)

Στὸν Ἀβραάμ, στὴν Ἀθηνᾶ, στὸν Τάσκο,
*στὴν Κυριακή, στὸν Γιάννη…**

Σὲ ἀπόσταση *ἡμισείας ὥρας* ἀπὸ τὴν *Πλευρῶνα,* τὴν Πλεύνα (σημ. Πετρούσα), γράφει ὁ Σταῦρος Μερτζίδης, *καὶ εἰς τρίωρον ἀπόστασιν δυσμικῶς ἐκ τῆς Δράμας ἐν τῇ πεδιάδι εὕρηται ἡ Πρωσσοτζάνη*[1], καὶ συνεχίζει, *βεβαίως τινὲς ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν θὰ ἐκπλαγῶσι σφόδρα μανθάνοντες ὅτι αὕτη ὑπῆρξεν ἀποικία τῶν ἀρχαίων Πρώσσων. Ὁ σπουδαῖος διδάκτωρ Ε. Rückert λέγει ὅτι οἱ Πρῶσσοι μετὰ τῶν Γαλατῶν δὶς ἦλθον ἐν Μακεδονίᾳ, εἰσβαλόντες ἐχθρικώτατα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ᾗ βεβαίως ἐγκατέλειψαν καὶ τὸ ἐθνικὸν ὄνομά των. Ἦλθον οὗτοι εἰς τὰ μέρη ταῦτα περὶ τὰ ἔτη 279 καὶ 274 π.Χ., ὥστε ἡ Πρωσσοτζάνη, ἥτις πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔφερεν ἕτερον ὄνομα, κατοικουμένη ὑφ᾽ ἑτέρων λαῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ὠνομάσθη, ὡς ὑποτίθεται, οὕτως ἐκ τῆς διαβάσεως τῶν Πρώσσων, οἵτινες ἀναμφιβόλως εἶχον ἀποικίαν ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Rückert ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ Portzen –ἐξ οὗ Πρωτζάνη = Πρωσσοτζάνη– ὅπερ κατ᾽ αὐτὸν σημαίνει λαὸν διαιροῦντα, διασχίζοντα καὶ συντρίβοντα πᾶν τὸ πρόστυχον*[2]· ἔτσι σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῆς φοιτήσεώς μας στὰ σχολεῖα τῆς συγκεκριμένης κώμης, μαζὶ μὲ τὶς ἑκάστοτε πολλὲς ἀλλαγὲς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος καὶ τῆς γλώσσας, λόγια, καθαρεύουσα, δημοτική, ποὺ μᾶς ὑποχρέωναν νὰ χρησιμοποιοῦμε οἱ δάσκαλοι, παρακολουθήσαμε καὶ τὶς ἀλλαγὲς στὴν ὀρθογραφία *τῆς γενέθλιας πόλης,* ἡ ὁποία ἀπὸ Πρωσσοτζάνη, ἔγινε Πρωσσοτσάνη, Πρωσοτσάνη, Προσωτσάνη καὶ κατέληξε σὲ Προσοτσάνη[3]. Στὸ τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ὅταν περατώναμε τὶς ἐγκύκλιες σπουδὲς στὴν ὡς ἄνω κώμη, ἀφήναμε τὴ γενέθλια

---

* Ὁ Ἀβραὰμ Τσάλας ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη σκοτώθηκε πολεμώντας στὶς τάξεις τοῦ ΕΑΜ, νέος, μόλις 24 ἐτῶν, τὸ 1944 κατὰ τὴ διάρκεια συγκρούσεων μὲ τοὺς Βουλγάρους στὴ γέφυρα τοῦ Στρυμόνα, στὴ Νιγρίτα, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Τάσκος γιὰ δεκαετίες ὁλόκληρες σταυροκοπιοῦνταν ἀκούγοντας τὴν καμπάνα τοῦ ἑσπερινοῦ καὶ ἤλπιζαν γιὰ τὸν γυιὸ ποὺ δὲν εἶδαν ποτὲ νεκρό, ἐνῶ ἡ Κυριακὴ καὶ ὁ Γιάννης ἤξεραν γιὰ τὸν ἀδελφό…

1. Στ. Μερτζίδης, *Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις των*, Ἀθῆναι 1885, σσ. 43-44.

2. *Ὅ.π.*

3. Πιθανότατα ἡ κώμη ἀνεπτύχθη στὴ θέση ἀρχαίας πολίχνης μὲ τὸ ὄνομα Scapora ἢ Scapara, βλ. Δ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 98 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

γῆ μὲ πληθυσμὸ περὶ τοὺς 7.000 περίπου κατοίκους, μὲ τρία δημοτικὰ σχολεῖα καὶ μὲ γυμνάσιο-λύκειο, γυμνάσιο ἑξατάξιο τότε στὸ ὁποῖο σὲ κάθε τάξη συνωστιζόμασθαν 50 καὶ 60 μαθητές[4]. Βεβαίως ἄλλοι σὲ καιροὺς χαλεποὺς στὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅταν οἱ φυλετικὲς καὶ ἐθνοτικὲς συγκρούσεις ἦταν σὲ ἔξαρση, σὲ μιὰ περιοχὴ τὴν ὁποία κατοικοῦσαν Ἕλληνες, ἑλληνόφωνοι καὶ σλαβόφωνοι, Βούλγαροι καὶ πολλοὶ Τοῦρκοι, μὲ ρευστὴ τὴν περιρρέουσα πολιτικὴ κατάσταση, ἀγωνίσθηκαν σθεναρὰ γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν ἑλληνικότητα τοῦ χώρου ποὺ θὰ φιλοξενήσει ἀργότερα χιλιάδες πρόσφυγες κυνηγημένους ἀπὸ τὰ μικρασιατικὰ παράλια, οἱ ὁποῖοι βρῆκαν ἐκεῖ τὸ ἀπάγκειο καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ μπολιάσουν καὶ θὰ μπολιασθοῦν ὡς σήμερα[5].

Ἡ παροῦσα, λοιπόν, ἀναφορὰ στὴν παιδεία τῆς γενέθλιας γῆς καὶ στὴν ἐξάρτησή της ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδοξίας, τὴ Βασιλεύουσα, δὲν εἶναι τυχαία, τὰ σχολεῖα καὶ ἡ *Ἀδελφότης Ἠώς,* σὲ αὐτὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 19ου αἰῶνος, ὅπως θὰ δοῦμε, θὰ ἀποτελέσουν τὸ ἀνάχωμα σὲ κάθε προσπάθεια προσηλυτισμοῦ καὶ ἐκβουλγαρισμοῦ τῆς περιοχῆς· εὐνόητα ἂς θεωρηθεῖ ὡς μικρὸ ἀντίδωρο τῶν *ὧν ἀπελαβόμην* ἀπὸ τὴ γενέθλια γῆ, ὅταν αὐτὴ στὰ μάτια μας φάνταζε ὡς τὸ κέντρο τοῦ Κόσμου καὶ ὁ μικρόκοσμός της μὲ τοὺς καθημερινοὺς ἥρωες, καλοὺς ἢ κακούς, μᾶς κυνηγᾶ ὡς σήμερα καὶ ἀποτελεῖ δείκτη συμπεριφορᾶς καὶ στάσης ἀξεπέραστο[6].

Περὶ τὰ τέλη τοῦ 19ου / ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνος, σύμφωνα μὲ τοὺς στατιστικοὺς πίνακες, στὴν Προσοτσάνη κατοικοῦσαν 1.300 Ἕλληνες *ἀπὸ τοὺς ὁποίους 600* [ἦταν] *σλαβόφωνοι,* 1.000 Βούλγαροι καὶ 1.700 Τοῦρκοι[7], λει-

---

4. Στὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, στὸ γυμνάσιο, φοιτοῦσαν κατὰ τὶς δεκαετίες τοῦ 1950/70 μαθητὲς καὶ ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ λεκανοπεδίου, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους νοίκιαζαν δωμάτια σὲ σπίτια κοντὰ στὸ κτίριο τοῦ γυμνασίου, κτίριο ποὺ ἀνηγέρθη στὸν χῶρο τῆς παλιᾶς βουλγαρικῆς ἐκκλησίας.

5. Μόνο ἀπὸ τὸ Δεμιρδέσιο (τουρκ. Demirdaş) τῆς Βιθυνίας θὰ ἐγκατασταθοῦν μετὰ τὴν Ἔξοδο περὶ τὶς 80 οἰκογένειες προσφύγων, πρβλ. φάκελλο *Β-141, ΝΤΕΜΙΡΝΤΕΣΙ,* τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, χειρόγραφο τοῦ ἐκ Δεμιρδεσίου *πληροφορητῆ,* κατοίκου Ξάνθης τὸ 1961, Ἀλεξάνδρου Κοντοῦ (: *Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τὸ χωριό μας ἔχουν ἐγκατασταθεῖ στὴν Προσοτσάνη τῆς Δράμας, ἐκεῖ εἶναι 80 οἰκογένειες περίπου,* φύλ. 89), ὅπως καὶ Const. Danguitsis, *Étude descriptive du dialecte de Démirdési (Brousse, Asie Mineure),* Paris 1943, σσ. 11-12, 20.

6. Τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν, τὰ Ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἀλλὰ καὶ τὰ Ἀρχεῖα τῶν Παραδουναβίων Ἡγεμονιῶν, θὰ μποροῦσαν πιθανότατα νὰ μᾶς δώσουν σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς καί εὔλογα περιμένουν τὸν ἐρευνητὴ νὰ τὶς ἀναδείξει· ἡ δημοσιευόμενη σήμερα μελέτη γιὰ τὴ γενέθλια γῆ ἀποτελεῖ πρόδρομη ἀνακοίνωση εὐρύτερης σχετικῆς ἐργασίας.

7. Στ. Παπαδόπουλος, *Ἐκπαιδευτικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὸν τελευταῖο αἰώνα τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 22, τὰ ἴδια περίπου πληθυσμιακὰ στοιχεῖα δίδει καὶ ὁ Γεώργιος Χατζηκυριακοῦ, ὁ ὁποῖος περὶ τὸ 1906 γράφει σχετικά: *Ἡ Προσωτσάνη εἶναι ἡ μᾶλλον σημαίνουσα κώμη τῆς πεδιάδος ἐκείνης καὶ ἡ μεγαλυτέρα ὅλων· ἕδρα διοικήσεως μοδίρου, συγκεντροῖ ὑπὲρ τὰς 1.000 οἰκογενείας ἐν πλεονασμῷ τῶν ὀθωμανικῶν, ἐκ τῶν 400 περίπου ἑλληνορθοδόξων ἀπεσχίσθησαν πρό τινων ἐτῶν περὶ*

τουργοῦσε δέ, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ 1876 ἐπισκέφθηκε τὴν περιοχή, *καλὰ ὀργανωμένο ἀρρεναγωγεῖον*, δηλαδὴ δημοτικὸ καὶ ἑλληνικὸ σχολεῖο, στὸ ὁποῖο φοιτοῦσαν περὶ τοὺς 80 μαθητές[8]· στὸ Δεμιρδέσιο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, *εἰς 1 1/2 ὥραν ἀπόστασιν ἐκ Προύσης*, τὰ ἴδια χρόνια φαίνεται νὰ κατοικοῦν 2.606 κάτοικοι, *ὅλοι Ἕλληνες*, καὶ νὰ λειτουργοῦν τρία σχολεῖα, δημοτικό, ἑλληνικὸ καὶ παρθεναγωγεῖο, στὰ ὁποῖα φοιτοῦσαν 400 περίπου μαθητὲς καὶ μαθήτριες[9]. Καὶ οἱ δύο κοινότητες τῶν ὁποίων ἡ ἱστορία θὰ δεθεῖ μετὰ τὸ 1922 καὶ τὴν Ἔξοδο –ὅπως, ἐπίσης, θὰ συνδεθεῖ ἡ γενέθλια γῆ μὲ τὴν ἱστορία ἀρκετῶν ἄλλων κοινοτήτων τῆς Θράκης, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου[10]–, ζοῦσαν τὰ ἴδια προβλήματα προσηλυτισμοῦ ἀπὸ τοὺς σχισματικοὺς καὶ τὸ πανσλαβιστικὸ

τὰς 150, τῇ ὑποκινήσει καὶ διαβολῇ τῆς γνωστῆς βουλγαρικῆς ἑταιρείας (...), βλ. Γ. Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), (Μετὰ τοπογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν σημειώσεων)*, Θεσσαλονίκη [2]1962, σ. 123· πέραν τῶν σλαβοφώνων Ἑλλήνων, στὴν περιοχὴ φαίνεται νὰ ὑπῆρχαν καὶ τουρκόφωνοι Ἕλληνες, εἶναι δὲ χαρακτηριστικὰ ὅσα σημειώνει ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης: *Ἐν τῇ παρὰ τὸ Πάγγαιον ἑλληνικωτάτῃ ἐπαρχίᾳ Ζίχνης, ὑπάρχει ἡ κωμόπολις Ζελάχοβον, ἐν ᾗ ἐπιχωριάζει ἡ τουρκική, ἀλλ' ἧς οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι, ἄγνωστον πότε ἐκτουρκισθέντες τὴν γλῶσσαν, δὲν ἔπαυσαν ὄντες ἐνθουσιωδέστατοι τὸ φρόνημα Ἕλληνες. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν τουρκοφώνων ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπαρχίᾳ κωμῶν Ῥοσιλόβου καὶ Πόρνας καὶ ἄλλων, οἵτινες καίτοι λαλοῦντες τὴν τουρκικὴν* (...), βλ. Ἰ. Καλοστύπη, *Μακεδονία, ἤτοι μελέτη οἰκονομική, γεωγραφική, ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ τῆς Μακεδονίας*, Ἐν Πειραιεῖ 1886, [2]1896, καὶ Ἀθήνα [3]1993 (εἰσαγωγὴ-σχόλια Θ. Πυλαρινοῦ), σ. 144 [–μολονότι ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης εἶναι σαφής, κάνει λόγο γιὰ *κῶμες τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας*, τῆς Ζίχνης , ὁ Θ. Πυλαρινὸς στὰ σχόλια του ταυτίζει τὸ *Ροσίλοβο* μὲ τὸ χωριὸ *Ξανθόγεια* τοῦ Νομοῦ... Πέλλης, ὡστόσο τὸ *Ροσίλοβο* (= Ρεσίλοβο) δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριὸ Χαριτωμένη, κοινοτικὸ διαμέρισμα τοῦ Δήμου Προσοτσάνης, ἐνῶ ἡ *Πόρνα* δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴν κώμη Γάζωρο τοῦ Νομοῦ Σερρῶν, βλ. J. Lefort, *Paysages de Macédoine leurs caractères, leur évolution à travers les documents et les récits des voyageurs*, Paris 1986, σ. 231].

8. Ν. Φιλιππίδης, «Μακεδονικά - Περιήγησις τῶν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαρχιῶν Δράμας, Ζίχνης καὶ Ἐλευθερουπόλεως», *Παρνασσὸς* 1 (1877) 127 (–σημειώνεται πὼς ἡ Προσοτσάνη κατοικεῖται *ἐκ 400 περίπου οἰκογενειῶν* καὶ ὅτι οἱ ὑπάρχοντες σχισματικοὶ Βούλγαροι εἶναι *ὀλίγιστοι ἐν τῇ κωμοπόλει ταύτῃ, ἀλλὰ ἀντενεργοῦσι πεισματωδῶς*)· Καλοστύπης, *ὅ.π.*, σ. 230 (σημειώνεται ὅτι *ἐν Πρωσσοτσιάνῃ ἀπέναντι 2.950 Ἑλλήνων καὶ ἑλληνιζόντων ὑπάρχουσι 1.340 Βούλγαροι*), πρβλ. καὶ Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*· Ὁ Νικόλαος Φιλιππίδης, ὅπως θὰ δοῦμε κατωτέρω, θὰ συνδεθεῖ μὲ τοὺς δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης καὶ θὰ συνεργασθεῖ μαζί τους, ὅταν κατὰ τὰ χρόνια 1879/81 θὰ βρεθεῖ στὴν Καβάλα, ἐνῶ θὰ εἶναι, ὅπως καὶ ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης, καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Προσοτσάνης τὸ 1879 στὴν Ἀθήνα κατὰ τὸ *Συνέδριον τῶν ἁπανταχοῦ ἑλληνικῶν Συλλόγων*, βλ. Κ. Χιόνης, *Ἡ παιδεία στὴν Καβάλα (1864-1919)*, Καβάλα 1990, σσ. 41-67 (κυρίως), σχετικῶς πρβλ. καὶ κατωτέρω.

9. Π. Κοντογιάννης, *Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας - Φυσικὴ σύστασις τῆς χώρας, Πολιτικὴ γεωγραφία, Φυσικὸς Πλοῦτος*, Ἀθῆναι 1921 (ἀναστ. ἔκδ. Ἀθήνα 1995), σ. 255, καὶ Ἀνώνυμος, «Ἡ μητρόπολις Προύσης», *ΗΕΦΚ* (1907) 189, ἀλλὰ κυρίως *ΕΦΣΚ* Ι΄ (1875/76), *Πρακτικά*, σσ. 196-197 (: *Ἔκθεσις τῆς ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων*).

10. Μ. Μαραβελάκης – Ἀ. Βακαλόπουλος, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1955, σσ. 194-195 (γιὰ τοὺς ἐκ Δεμιρδεσίου πρόσφυγες).

κίνημα ἡ Προσοτσάνη, ἀπὸ τοὺς μισσιοναρίους καὶ τοὺς καθολικούς κυρίως τὸ Δεμιρδέσιο, ποὺ εἶναι καὶ τὰ δύο μεγάλα προβλήματα τῶν χρόνων, δηλαδὴ αὐτὰ ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς ἀσιατικῆς Τουρκίας[11]· ἔτσι, τὸ 1871 μὲ τὸν καινούριο *Κανονισμὸ* λειτουργίας του ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Κωνσταντινουπόλεως *ἀνεκήρυτε τὴν ἐπαγγελίαν αὐτοῦ, ὅπως συνδεθῇ μεθ' ἁπάντων τῶν ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ Αὐτοκρατορίᾳ ἑλληνικῶν σχολείων, συλλόγων, ἀδελφοτήτων καὶ ἄλλων ἐκπαιδευτικῶν καθιδρυμάτων, καὶ μεριμνᾷ περὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἠθικῶς, ἀλλὰ καὶ δι' ὑλικῶν κατὰ τὸ δυνατὸν συνδρομῶν*[12]. Ἀρωγοὶ στὴ συγκεκριμένη προσπάθεια ἀναζωογονήσεως παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴν Ἀσία καὶ στὴν Εὐρώπη θὰ ἔλθουν πλούσιοι ἔμποροι καὶ τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως κυρίως τῆς Banque Ottomane Impériale ἢ τῆς Banque de Constantinople, ὅπως οἱ Χρηστάκης Ζωγράφος, Γεώργιος Ζαρίφης, Μενέλαος Νεγρεπόντης, Ἀντώνιος Βλαστός, Κωνσταντῖνος Καραπάνος, Ἀνδρέας Βαλλιάνος, Γεώργιος Κορωνιός, Ἀνδρέας Συγγρός, Στέφανος Σκουλούδης κ.ἄ.[13]. Θὰ διατεθοῦν δὲ ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1880 περίπου περισσότερες ἀπὸ πέντε χιλιάδες λίρες στὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ σὲ αὐτὰ τῆς Προσοτσάνης, τοῦ Δεμιρδεσίου ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, γιὰ νὰ καταστῇ ὁ Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας, γιὰ τὴ συγκεκριμένη δεκαετία, τὸ *Ὑπουργεῖον Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ*[14]· ἀλλὰ ἂς πάρουμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Στὶς 7 Μαΐου 1872 κατὰ τὴ Συνεδρίαση ΤΛΑ΄ στὴν *ἐπέτειο πανήγυρη* τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Κων-*

---

11. Σχετικῶς βλ. L. Stavrianos, «L'institution de l'exarcat bulgare: son influence sur les relations interbalkaniques», *Les Balkans* 9 (1939) 56-69, ὅπως καὶ γενικῶς Μ. Γεδεών, *Ἔγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος (1852-1873)*, Κωνσταντινούπολις 1908· Χ. Παπαπαστάθης, «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας», *Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών»*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 63-70, ἀλλὰ καὶ Ἀθ. Λεβίδης, «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ προσηλυτισμοῦ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ», *Ξενοφάνης* 3 (1905) 82-85· Κυριακὴ Μαμώνη, «Ἀγῶνες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου κατὰ τῶν μισσιοναρίων - Ἐκκλησιαστικὴ Πνευματικὴ Κεντρικὴ Ἐπιτροπή, 1836-1838», *Μνημοσύνη* 8 (1980/81) 189-192, καὶ κυρίως Ἀθ. Καραθανάσης, *Καππαδοκία*, Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 158-164, ὅπου καὶ πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία.

12. Τατιάνα Σταύρου, *Ὁ Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως - Τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ*, Ἀθήνα 1971, σσ. 63-66 [πρβλ. καὶ *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72) γ΄-ι΄].

13. *Ὀλ.*, σσ. 76, 80, 99, 105, 111 κ.ἀ. [πρβλ. καὶ *ΕΦΣΚ* Ε΄ (1870/71), *Πρακτικά*, σσ. 136-142]· γιὰ τοὺς ὁμογενεῖς τραπεζίτες τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γιὰ τὶς τράπεζες στὶς ὁποῖες συμμετεῖχαν, βλ. B. Üsdiken, *Bankalar-Bankerler-Sarraflar-Tefeciler-Kuyumcular*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 15-169· Ed. Eldem, *Bankalar Caddesi, Osmanlı'dan Günümüze Voyvoda Caddesi (Voyvoda Street from ottoman times to today)*, Κωνσταντινούπολη 2000, σσ. 43-279, καὶ τοῦ ἰδίου, *Osmanlı Bankası Tarihi*, Κωνσταντινούπολη 1999, σσ. 21, 24, 36, 41, 59, 61, 62, 65, 73, 78 κ.ἀ., (πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία βλ. καὶ Γ. Κ. Παπάζογλου, *Ταφικὰ μνημεῖα τῆς Πόλης, Α. Σισλί: Ἔμποροι καὶ τραπεζίτες*, ὑπὸ ἐκτύπωση).

14. Σταύρου, *ὅ.π.*, σσ. 61-62, 84-93 (κ.ἀ.).

σταντίνου Καραπάνου, γνωστοῦ τραπεζίτη τῆς Πόλης, συνῆλθαν τὰ μέλη *ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Σχολῆς τῆς Παναγίας τοῦ Σταυροδρομίου*[15]· εἶχε προηγηθεῖ τὸν Μάϊο τοῦ 1870 ἡ μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ Σταυροδρομίου ποὺ κατέκαυσε σὲ λίγες ὧρες χιλιάδες οἰκίες στὴν *πέραν τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου* περιοχὴ τῆς Βασιλεύουσας (σημ. Πέραν-Σταυροδρόμι), ὁπότε καὶ κατεστράφη καὶ ὅλη ἡ περιουσία τοῦ Συλλόγου[16], ὁ ὁποῖος μέχρι τὴν ἐγκατάστασή του στὸ περίλαμπρο νεοκλασσικὸ οἰκοδόμημα τῆς ὁδοῦ *Τόπτσιλαρ ἀρ. 18,* τὸν Μάϊο τοῦ 1873, θὰ παραμείνει *ἄστεγος καὶ περιπλανώμενος*[17]. Στὴν ὡς ἄνω Συνεδρίαση μεταξὺ ἄλλων ἀνεγνώσθη ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, ἀνώτατο στέλεχος τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας στὴν Ὀθωμανικὴ Τουρκία, ἔκθεση *περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἡμετέρων ἐκπαιδευτηρίων*[18]· ἡ συγκεκριμένη ἔκθεση εἶχε ἐγκριθεῖ καὶ ὑπογραφεῖ τὴν προηγούμενη ἡμέρα, 6 Μαΐου 1872, καὶ ἀπὸ τὰ λοιπὰ μέλη τὰ ἀποτελοῦντα τὴν Ἐπιτροπή, γνωστὰ καὶ περιώνυμα μέλη τῆς Ὁμογένειας τῆς Βασιλεύουσας[19]. Ἀναφορικῶς μὲ τὴν κατάσταση τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως στὴν ἐπαρχία τῆς Δράμας ἡ ἐπιτροπὴ διεκτραγωδεῖ τὴν κατάσταση καὶ σημειώνει:

Ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Δράμας καὶ Μελενίκου τὰ πλεῖστα τῶν σχολεῖων στεροῦνται πόρων σταθερῶν. Ἐν ἅπασι σχεδὸν τοῖς σχολείοις ὑπάρχει εἷς μόνον διδάσκαλος ἔχων πολλοὺς μαθητάς, ἐν πολλοῖς δὲ διευθύνων τό τε ἑλληνικὸν καὶ τὸ ἀλληλοδιδακτικόν· καὶ οὗτος ἀνίκανος καὶ ἀμαθὴς ὡς ἐπὶ τὸ πολύ· διδασκαλία ἄσκοπος ἄνευ συστήματος καὶ τάξεως (…) *Ἐν Δράμᾳ ὑπάρχει ἓν* [σχολεῖον] *ἀθλιέστατον. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χωρίων αἱ τῶν σχολείων οἰκοδομαὶ εἰσὶν ἑτοιμόρροποι· πολλὰ στεροῦνται καὶ ἐφοριῶν. Πολλοὶ φιλομαθεῖς μαθηταὶ ἕνεκα πενίας ἀποσύρονται ἀκαίρως*[20].

Ἰδιαίτερη ἀναφορὰ ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας τῆς Δράμας, γίνεται μόνο γιὰ τὸ σχολεῖο τοῦ Πραβίου γιὰ τὸ ὁποῖο σημειώνεται σχετικὰ ὅτι:

Ἡ Σχολὴ τῆς κωμοπόλεως ταύτης, ἣν κατὰ τὸ ἐνὸν βοηθεῖ καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Μακεδονικὸς Σύλλογος, ἔχει δύο τμήματα, ἑλληνικὸν

---

15. *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σ. 303, πρβλ. καὶ Σταύρου, *ὅ.π.*, σσ. 58-59.

16. Περιγραφὴ τῆς *φοβερῆς πυρκαϊᾶς,* ἡ ὁποία κατέκαυσε τὸ Σταυροδρόμι στὶς 24 Μαΐου 1870, βλ. Ἀν. Συγγρός, *Ἀπομνημονεύματα*, Ἀθήνα 1998 (ἐπιμ. Ἄλκ. Ἀγγέλου – Μαρ.-Χριστ. Χατζηϊωάννου), τ. Β΄, σσ. 205-212, πρβλ. καὶ Σταύρου, *ὅ.π.*, σ. 58.

17. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ μεγάρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τίθεται στὶς *9 Ἰανουαρίου τοῦ 1872, στὶς 11 τὸ πρωί,* ἐνῶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ νεόδμητου κτιρίου ἐτελέσθησαν *περὶ τὴν 1 μ.μ. ὥραν 13 Μαΐου 1873,* ἀπὸ τὸν πατριάρχη Ἄνθιμο, *παρισταμένων ἓξ ἀρχιερέων,* βλ. Σταύρου, *ὅ.π.*, σσ. 69, 100.

18. *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σσ. 186-210.

19. Τὴν Ἐπιτροπὴ συνεπλήρωναν οἱ ἰατροὶ Ἡροκλῆς Βασιάδης, Ἀπόστολος Βαφειάδης καὶ Κωνσταντῖνος Καραθεοδωρῆς, ὁ *βοηθὸς ἐν τῷ Συμβουλίῳ τοῦ Κράτους* Κωνσταντῖνος Καλλιάδης καὶ ὁ *λόγιος* Βασίλειος Πυλάδης, *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σ. 210.

20. *Ὅ.π.*, σ. 193.

καὶ ἀλληλοδιδακτικόν· περὶ τοὺς 100 μαθηταὶ διδάσκονται ἐν αὐτοῖς· ἀλλὰ πλεῖστοι ὅσοι παῖδες μένουσιν ἐν τῇ ἀμαθείᾳ· παρθεναγωγεῖον οὐχ ὑπάρχει ἕνεκεν ἐλλείψεως πόρων[21].

Ἡ κατάσταση τῶν σχολείων καὶ τῆς παιδείας στὴν ἐπαρχία τῆς Δράμας γίνεται γνωστὴ στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας ἀπὸ σχετικὴ ἀναφορὰ-ἐπιστολή ἀπὸ 11 Ἰανουαρίου 1872 τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου[22]· ἡ σχετικὴ ἐπιστολή, *περικλείουσαν ἔκθεσιν γενικὴν τῆς καταστάσεως καὶ ἐκτάσεως τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐπαρχιῶν Σερρῶν, Δράμας (Δράμα, Μυροκόπι, Ζεχνά, Πράβι) καὶ Μελενίκου (Μελένικον, Τιμοὺρ Χισάρ, Πετρίτσα), μετὰ στατιστικῶν πινάκων,* ἀνεγνώσθη στὴ Συνεδρίαση ΤΙΒ΄ τοῦ Συλλόγου στὶς 24 Ἰανουαρίου 1872, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Ξενοφῶντος Ζωγράφου,* καθηγητῆ τότε στὴν Ἰατρικὴ Αὐτοκρατορικὴ Σχολὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως[23]. Εἶχε προηγηθεῖ σὲ ἐπίρρωση τῶν σκοπῶν τοῦ Συλλόγου στὶς 8 Νοεμβρίου 1871, στὴ Συνεδρίαση ΤΒ΄, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου*[24], ἡ ἔγκριση τῶν *ἀποσταλησομένων ἐγκυκλίων* πρὸς τοὺς δημογέροντες τῶν κοινοτήτων, τοὺς *ἀρχιερεῖς, τοὺς συλλόγους καὶ τὰς λέσχας*[25], ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ ζητοῦσαν, προκειμένου ὁ Σύλλογος νὰ ὑλοποιήσει τὴν *κατὰ τὸ δυνατὸν ὑποστήριξιν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχολείων καὶ τὴν κατὰ τὰ μέσα αὐτοῦ ἀνέγερσιν νέων, ἔνθα δὲν ὑπάρχουσιν,* νὰ συμπληρώσουν τὸ *συναποστελλόμενο διάγραμμα* καὶ νὰ τὸ ἐπιστρέψουν *πρὸ τῆς πρώτης Μαρτίου τοῦ προσεχοῦς ἔτους 1872,* ἂν ἤθελαν ὁ Σύλλογος νὰ συμπεριλάβει καὶ τὰ σχολεῖα τους *εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενησομένην ἐξέτασιν πρὸς διανομὴν τῶν προρρηθέτων βοηθημάτων*[26]· μὲ τὸ *διάγραμμα* τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ συμπλήρωση, ὁ Σύλλογος ἤθελε νὰ πληροφορηθεῖ πόσα σχολεῖα λειτουργοῦν σὲ κάθε κοινότητα καὶ πότε ἱδρύθηκαν, τὰ ὀνόματα τῶν ἐφόρων καὶ πῶς ἐκλέγονται, τὰ ὀνόματα τῶν δασκάλων καὶ ποιὸς εἶναι ὁ μισθός τους, τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, τὴν ἀναλογία τους πρὸς τοὺς κατοίκους, τὴν ἡλικία ἑκάστου, κάθε τί σχετικὸ μὲ τὰ διδασκόμενα μαθήματα, τὸ πρόγραμμα καὶ τὶς ἐξετάσεις, τὶς πηγὲς συντηρήσεως τῶν σχολείων κ.ἄ.[27].

---

21. *Ὅπ.* (πρβλ. καὶ Ν. Φιλιππίδης, *ὅπ.*, σσ. 287, 299, καὶ Παπαδόπουλος, *ὅπ.*, σσ. 24-25).

22. *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σ. 247.

23. *Ὅπ.*· γιὰ τοὺς Ζωγράφους τῆς Βασιλεύουσας καὶ γιὰ τὸν ἡμέτερο Ξενοφώντα, βλ. Ἀλ. Ζωηροῦ, «Ἀναμνήσεις, ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ ἰδίως τὸ Σταυροδρόμιον κατὰ τὸ 1860, ἡ πόλις καὶ οἱ ἄνθρωποι, ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου», *ΗΕΦΚ* (1906) 227-234.

24. Ἦτο γαμβρὸς τοῦ τραπεζίτη Χρηστάκη Ζωγράφου, κατοπινὸς Ὑπουργὸς Οἰκονομικῶν, Ναυτικῶν, Δικαιοσύνης καὶ Παιδείας σὲ διάφορες Κυβερνήσεις τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους, βλ. πρόχειρα Ἀλκ. Προβατᾶς, *Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1821-1980 (Νομοθετικὰ καὶ ἐκτελεστικὰ Σώματα),* Ἀθῆναι 1980, σσ. 352, 369, 375, 376, 495, 496.

25. *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σσ. 224-227.

26. *Ὅπ.*, σ. 225.

27. *Ὅπ.*, σ. 226.

Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ἡ συνεργασία τῶν τοπικῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων μὲ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, τὴ Βασιλεύουσα, ἔτσι ὅταν ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν στέλνει τὴν ἀναφορά του στὴν Κωνσταντινούπολη, παραλλήλως ὁ *μητροπολίτης Σερρῶν κ. Νεόφυτος*[28] ἐνημερώνει μὲ ἐπιστολή του τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο γιὰ *τὴν λῆψιν τῶν ἐγκυκλίων καὶ τῶν διαγραμμάτων καὶ ὅτι ὁ ἐκεῖ Σύλλογος ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν στατιστικὴν τῶν σχολείων ἀποστέλλει τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ*[29], ἐπιστολὴ ποὺ ἀνακοινώνεται στὶς 31 Ἰανουαρίου 1872, στὴ Συνεδρίαση ΤΙΓ΄ τοῦ Συλλόγου, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους*[30]. Μὲ βάση τὴν ἀνωτέρω ἀναφορὰ τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου, ἀπὸ τὰ σχολεῖα τῆς ἐπαρχίας Δράμας ἀποφασίζεται νὰ βοηθηθεῖ μόνο ἡ *Σχολὴ τοῦ Πραβίου* μὲ τὸ ποσὸ τῶν 25 λιρῶν, νὰ δοθοῦν δὲ προσέτι 50 λίρες στὸν ἴδιο τὸν ἐν Σέρραις *Μακεδονικὸ Φιλεκπαιδευτικὸ Σύλλογο*[31]· δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης, ἢ καὶ τοῦ Νευροκοπίου, ἢ δὲν εἶχαν ἀνάγκες, ἢ ἦταν σὲ καλύτερη μοίρα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Πραβίου, ἢ ἀνεμένετο συντονότερη ἡ βοήθεια ἀπὸ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, σὲ συνεργασία, πιθανότατα, καὶ μὲ αὐτό[32].

Κατὰ τὸ 1872/73 οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἰατροῦ Νικολάου Λιάμη, πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι ἀπὸ τοὺς σχισματικοὺς Βουλγάρους, ἀποφασίζουν νὰ ἀντιδράσουν σθεναρά[33]· ἱδρύουν τὴ

---

28. Ὑπονοεῖται ὁ Νεόφυτος Β΄ Πετρίδης *ὁ ἀπὸ Φαναριοφερσάλων (1867-1875),* ὁ ὁποῖος θὰ μετατεθεῖ στὴ μητρόπολη Λαρίσης, ὁ *πρῶτος ἱδρυτὴς κωδωνοστασίων ἐν Σέρραις,* πρόχειρα βλ. Β. Ἀτέσης, «Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπ᾽ ἀρχῆς μέχρι σήμερον», *Ἐκκλησιαστικὸς Φάρος* ΝΖ΄ (1975) 466, γιὰ τὸν ρόλο του στὶς Σέρρες κατὰ τὰ χρόνια τῶν ἐπιθέσεων τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, βλ. καὶ Γ. Στογιόγλου, «Ἡ ἱερατικὴ Σχολὴ στὸ μοναστήρι τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν», Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 131, καὶ Ν.-Ι. Δόβας, «Ἡ Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν στὴ βουλγαρικὴ εἰδησεογραφία καὶ ἱστοριογραφία», *Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο «Χριστιανικὴ Μακεδονία - Ἱερὰ μονὴ Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν»*, *Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 232-234· Χ. Βουρουτζίδης, *Χρονικὸ διδασκάλων στὶς Σχολὲς τῆς ἱερᾶς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρῶν*, Σέρρας 1996, σ. 12· πρβλ. Π. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἁλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Τούρκων (1383-1913)*, Ἀθῆναι 1938, σ. 176.

29. *ΕΦΣΚ* ΣΤ΄ (1871/72), *Πρακτικά*, σ. 253.

30. *Ὅ.π.*

31. *Ὅ.π.*, σ. 208.

32. Ἂς προσεχθεῖ προσέτι πὼς στὸ Πράβι κατὰ τὸ 1871/72, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα δὲν φαίνεται νὰ κατοικοῦσαν βουλγαρικὲς οἰκογένειες, καταγράφονται 1.510 Ἕλληνες, *βυρσοδέψες κυρίως στὸ ἐπάγγελμα,* καὶ 544 Τοῦρκοι, βλ. Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 24.

33. Βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν ἰατρὸ Νικόλαο Λιάμη, βλ. Γ. Βουλτσιάδης, *Ἡ Προσοτσάνη μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 49, ὅπως καὶ Β. Πασχαλίδης, *Δραμινὰ ἱστορικὰ (67 μελέτες γιὰ τὴ Δράμα καὶ τὴν περιοχή της)*, Δράμα 1992, σσ. 17, 49-50, 103, ὅπως καὶ Μάνια Κωνσταντινίδου – Γερ. Πεντόγαλος, «Γιατροὶ στὴ Δράμα ἀπὸ τὸ 1800 μέχρι τὸ 1912», *Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχή της - Ἱστορία καὶ Πολιτισμός», Πρακτικά*, Δράμα

Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Πρωσσοτσιάνης ἡ Ἠώς[34] καὶ παραλλήλως συγκροτοῦν Ἐπιτροπή ἀπὸ κοινοῦ μὲ τοὺς προκρίτους τοῦ Νευροκοπίου, ἡ ὁποία καὶ μεταβαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη μὲ σκοπὸ νὰ προβεῖ σὲ παραστάσεις πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ νὰ *ζητήσει τὴν προστασία της*[35]. Ὅμοιρος τῶν συγκεκριμένων ἐνεργειῶν δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ὁ Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Σερρῶν· μάλιστα οἱ πρόκριτοι τῶν Σερρῶν ἀπευθύνονται στὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, *συνιστῶντες τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν δύω* (sic) *ἑλληνικῶν κοινοτήτων*, ζητοῦν προφανῶς ἀπὸ τοὺς Κωνσταντινοπολίτες ἐμπόρους καὶ τραπεζίτες, οἱ ὁποῖοι κινοῦνται ἢ καὶ ἐργάζονται στοὺς χώρους τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ τῶν Ὀθωμανικῶν Ὑπουργείων, νὰ τοὺς συνδράμουν[36]. Τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς *περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, τοῦ ἑπόμενου *συλλογικοῦ ἔτους* 1872/73, ἡ ὁποία καὶ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν *ἐπέτειο ἑορτὴ* τοῦ Συλλόγου, στὶς 13 Μαΐου 1873[37], στοὺς χώρους τοῦ νεότευκτου μεγάρου τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου, στὸ Πέραν, ἀπὸ τὸν Ξενοφώντα Ζωγράφο[38]: (...) *ὁμοίως καὶ ὁ ἐν Σέρραις Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος, συνιστῶν τοὺς ἀντιπροσώπους δύω ἑλληνικῶν κοινοτήτων Νευροκοπίου (Νικόπολις) καὶ Προσιτσιάνης, ἀποστελλομένους ὅπως ἐξαιτήσωνται τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σεβαστῆς Κυβερνήσεως, περιγράφει ἁρπαγὰς καὶ σφετερισμοὺς ἐκκλησιῶν τε καὶ σχολῶν ἑλληνικῶν καὶ οἰκτείρει τὴν τυφλὴν καταφορὰν καὶ τοὺς βανδαλικοὺς τρόπους τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, ἕως χθὲς ἀδελφῶν θεωρουμένων*[39].

1992, σσ. 253, 254, 255.

34. Παπαδόπουλος, *ὅ.π.*, σ. 22· τοῦ ἰδίου, «Εἰσαγωγὴ στὴν ἱστορία τῶν ἑλληνικῶν φιλεκπαιδευτικῶν συλλόγων τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἰώνα», *Παρνασσὸς* Δ΄ (1962) 256· γιὰ τοὺς φιλεκπαιδευτικοὺς συλλόγους τῆς Μακεδονίας βλ. καὶ Ἀθ. Ἀγγελόπουλος, «Φιλεκπαιδευτικοὶ καὶ φιλανθρωπικοὶ σύλλογοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας», *Μακεδονικὰ* 11 (1971) 342-374. Σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 1 (κεφ. Α΄) τοῦ *Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος*, σκοπὸς *τῆς ἐν Πρωσσοτσιάνῃ «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Ἠοῦς» εἶναι ἡ διάδοσις τῆς παιδείας καὶ τῶν φώτων εἰς τὴν νεολαίαν τῆς κωμοπόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων καὶ ἡ σύστασις παρθεναγωγείου πρὸς ἑλληνοπρεπῆ μόρφωσιν τοῦ γυναικείου φύλου*, ἐνῶ ὁρίζεται ἀλλοῦ, ἄρθρο 22 (κεφ. Ζ΄), στὴν σφραγίδα τῆς Ἀδελφότητος, *ἐν τῷ μέσῳ*, νὰ τοποθετηθεῖ, ὡς ἔμβλημα τῆς *Ἠοῦς*, ἡ εἰκόνα τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, δὲν εἶναι ἄσχετο ἴσως αὐτὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ *Ἀδελφότης πανηγυρίζει τὴν ἐπετηρίδα αὐτῆς κατὰ τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου, ἤτοι τὴν ἑορτὴν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ὁπότε τελεῖται ἀρχιερατικὴ λειτουργία καὶ μνημονεύονται τὰ ὀνόματα πάντων τῶν συντελεσάντων εἰς τὴν πρόοδον τῆς Ἀδελφότητος καὶ γίνεται ἐπίσης καὶ ἡ λογοδοσία*, ἄρθρο 24 (κεφ. Ζ΄) (σχετικῶς μὲ τὸν *Κανονισμὸ* βλ. καὶ κατωτέρω).

35. *ΕΦΣΚ* Ζ΄ (1872/73), *Πρακτικά*, σ. 213.

36. *Ὅ.π.*

37. *Ὅ.π.*, σσ. 205-219.

38. *Ὅ.π.*, σ. 333 (τὴν ἴδια ἡμέρα, ὅπως εἴδαμε ἀνωτέρω, *ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου*, πραγματοποιοῦνται καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῦ *«νεόδμητου κτιρίου»*).

39. *Ὅ.π.*, σ. 213.

Ἡ εἰσήγηση τοῦ Ξενοφῶντος Ζωγράφου ὁριστικοποιεῖται καὶ ὑπογράφεται ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν προηγούμενη ἡμέρα 12 Μαΐου 1873, ἐκτὸς δὲ ἀπὸ τοὺς γνωστούς μας ἤδη Ἰωάννη Ἀριστοκλῆ, Κωνσταντῖνο Καλλιάδη, Βασίλειο Πυλάδη, Κωνσταντῖνο Καραθεοδωρῆ, στὴν Ἐπιτροπὴ συμμετέχουν καὶ ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς, *διευθυντὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου,* καὶ ὁ Γαβριὴλ Σοφοκλῆς, ἐκτελῶν χρέη γραμματέως[40]· ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διαθέσιμων 1.190 λιρῶν τοῦ ἔτους 1872/73 γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε νὰ εἰσηγηθεῖ ποσὸ 620 λιρῶν προκειμένου νὰ δοθεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν σχολείων τῆς Μακεδονίας καὶ ἀπὸ αὐτὰ *εἰς Πρωσσοτζιάνην* νὰ δοθοῦν 15 λίρες, στὸ Νευροκόπι 60 –οἱ 20 λίρες ἦταν ἡ δωρεὰ *τοῦ κ. Γεωργίου Ζαρίφη*– καὶ στὸ *Πράβιον ἐπαρχίας Δράμας* 25 λίρες[41]. Ἀπὸ τὴ σύγκριση τῶν ποσῶν ποὺ διατίθενται στὶς διάφορες κοινότητες τῆς περιοχῆς, θὰ μποροῦσε νὰ συμπεράνει κανεὶς πὼς εἴτε οἱ ἀνάγκες τοῦ Νευροκοπίου ἦταν μεγαλύτερες, καὶ εὔλογα μιὰ ποὺ ἦταν ἡ πρώτη συμπαγὴς ἑλληνικὴ κοινότητα στὴν κοιλάδα ἀπὸ τὴ Βουλγαρία πρὸς τὴ Δράμα, εἴτε ὅτι οἱ δημογέροντες τοῦ Νευροκοπίου ἐνήργησαν συντονότερα[42]· ἤδη στὴ Συνεδρίαση ΤΜΕ΄ τοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας, στὶς 11 Δεκεμβρίου 1872, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Κωνσταντίνου Καραπάνου,* ἀναγινώσκεται αἴτηση τῶν κατοίκων τοῦ Νευροκοπίου γιὰ βοήθεια καὶ ἐπὶ τῆς συγκεκριμένης αἰτήσεως, *ὁ Σύλλογος ψηφίζει, μετά τινα συζήτησιν, ὅπως χορηγηθῇ καὶ διὰ τὸ ἐνεστὼς ἔτος 40 λιρῶν χρηματικὴ συνδρομὴ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν αὐτόθι σχολείων*[43]. Κοινωνός, ἐπίσης, τῶν προβλημάτων τῆς συγκεκριμένης κοινότητος, ἀρκετὰ ἐνωρίς, φαίνεται νὰ ἔγινε καὶ ὁ περιώνυμος τραπεζίτης τῶν χρόνων, φίλος τῶν Τούρκων σουλτάνων καὶ δανειοδότης τῶν Ὀθωμανικῶν Κυβερνήσεων Γεώργιος Ζαρίφης[44]· τὶς σχετικὲς πληροφορίες ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΝΒ΄ τοῦ Συλλόγου, ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 26 Φεβρουαρίου 1873, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Ἰωάννου Δ. Ἀριστοκλέους:*

Μετὰ ταῦτα ὁ κ. γενικὸς γραμματεύς, ἐπιφοτισθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Βασιάδου ἀπόντος εἰς Κύζικον, ἀγγέλει τῷ Συλλόγῳ ὅτι ὁ φιλογενὴς κ. Γ. Ζαρίφης ὑπέσχετο νὰ παρέχῃ ἐτησίως διὰ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ὑπὲρ τῶν σχολείων Νευροκόπης τῆς ἐπαρχίας Δράμας τὸ ποσὸν 20 λιρῶν ὀθωμανικῶν, ἐφ᾽ ᾧ ὁ

---

40. *Ὅπ.*, σ. 219.

41. *Ὅπ.*, σ. 217.

42. Ὁ Γεώργιος Ζαρίφης συντονισμένα φαίνεται νὰ βοηθοῦσε τὶς ὁμογενειακὲς κοινότητες τῆς Νοτίου Βουλγαρίας, δὲν εἶναι τυχαῖο, λ.χ., ὅτι συνέστησε στὴν Φιλιππούπολη τὸ 1875 καὶ χρηματοδότησε τὰ Ζαρίφεια Ἐκπαιδευτήρια, ἀναφορὲς σὲ αὐτὰ κάνει στὶς «*ἀναμνήσεις*» του ὁ ἐγγονὸς τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη, ὁ ὁμώνυμος γυιὸς τοῦ Λεωνίδα, βλ. Γ. Λ. Ζαρίφης, *Οἱ ἀναμνήσεις μου, ἕνας κόσμος ποὺ ἔφυγε - Κωνσταντινούπολη 1800-1920,* Ἀθήνα 2002, σσ. 72-73, 262-264.

43. *ΕΦΣΚ Ζ΄* (1872/73), *Πρακτικά,* σ. 256.

44. Ζαρίφης, *ὅ.π.*, σσ. 66-70, 158-161.

Σύλλογος ἐψηφίσατο ἵνα σταλῇ εὐχαριστήριος ἐπιστολὴ τῷ κ. Γ. Ζαρίφῃ[45].

Πόσο καιρὸ ἔμειναν στὴ Βασιλεύουσα οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Προσοτσάνης εἶναι ἄγνωστο, ὅπως ἄγνωστο εἶναι καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν παραστάσεών τους πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση, πιθανότατα ὅμως τότε, κατὰ τὸν χρόνο τῆς παραμονῆς τους στὴν Κωνσταντινούπολη, οἱ ἐκ Προσοτσάνης δημογέροντες νὰ φρόντισαν νὰ ἐκτυπώσουν καὶ τὸν Κανονισμὸ τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος τῆς Κοινότητός τους *ἡ Ἠὼς* καί, ἐπίσης, θὰ καλλιέργησαν τὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου[46]· θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ ὑποθέσει ὅτι τὰ ἀποτελέσματα τῶν παραστάσεών τους δὲν ἦταν τὰ ἀναμενόμενα, διότι στὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Μάϊο τοῦ 1873 ὡς τὸν ἑπόμενο Ἀπρίλιο τοῦ 1874, οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης ἀναγκάζονται νὰ ἐπανέλθουν καὶ ἀπευθύνουν ἄμεσα πλέον ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Φιλολογικὸ Σύλλογο, στὶς ὁποῖες διεκτραγωδοῦν τὴν κατάσταση στὴν Κοινότητα καὶ ἀναφέρονται στὰ δεινὰ στὰ ὁποῖα ὑποβάλλονται ἀπὸ τοὺς σχισματικούς[47]. Ἔτσι στὴν ἔκθεσή της τὴν ἀφορῶσα στὴν κατάσταση *τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, μὲ εἰσηγητὴ τὸν Κωνσταντῖνο Καλλιάδη, ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπή, κατὰ τὴν *ἐπέτειο ἑορτὴ* τοῦ Συλλόγου, στὶς 5 Μαΐου 1874, κάνει ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν κρατοῦσα κατάσταση στὴν Προσοτσάνη:

Ἐν ἀξιολόγῳ ἐκθέσει περιγράφων ὁ εἰρημένος Σύλλογος [sc. ὁ ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικός] *τὴν κατάστασιν τῆς Μακεδονίας, ἀγγέλει ἡμῖν ὅτι αἱ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης προσπάθειαι αὐτοῦ προοδεύουσιν, εὐάριθμοι δέ τινες κοινότητες ἀναγνωρίζουσι τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς, ὡς* (...) *ἡ παρὰ τὴν Δράμαν Πλεῦνα, ὑφ' Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων κατοικούμεναι, συνίστησι δὲ τὴν κοινότητα Προσοτσιάνης, ἥτις ἄλλως τε καὶ ἀπ' εὐθείας τρεῖς πέμψασα ἡμῖν ἐπιστολὰς διὰ παθητικωτάτων ἐκφράσεων περιγράφει τὰ ὑπὸ τῆς ἐναντίας μερίδος ἐπιβαλλόμενα αὐτῇ δεινά, ἧς ἡ ἑλληνικὴ μερὶς διευθύνεται ὑπ' ἀνδρὸς βουλγαρικῆς μὲν καταγωγῆς, θερμῶς δ' ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀγωνιζομένου, ἐφ' ᾧ καὶ πέμπομεν αὐτῷ τὰς ἐγκαρδίους ἡμῶν προσρήσεις, προτρέποντες τὸν γνήσιον τοῦτον λάτριν τῆς ἀληθοῦς παιδείας ὅπως ἐμμένῃ ἀκράδαντος ἐν τῇ ἐκπληρώσει τοῦ εὐγε-*

---

45. *ΕΦΣΚ* Ζ΄ (1872/73), *Πρακτικά*, σ. 268.

46. Πράγματι ὁ Κανονισμὸς τυπώνεται στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ 1873, βλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Πρωσσοτσιάνῃ Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἡ Ἠώς*, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 (*Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Κ. Πληθωνίδου - Ὁδὸς Γενὶ Τζαμί, ἀριθμὸς 111*)· ὁ Κανονισμὸς φαίνεται νὰ ἐγκρίνεται «*Ἐν Πρωσσοτσιάνῃ τῇ 8 Μαΐου 1873*», ἂν δεχθοῦμε ὅτι πράγματι αὐτὸς ἐκτυπώθηκε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς τῶν δημογερόντων τῆς Προσοτσάνης στὴ Βασιλεύουσα, τότε ἀσφαλῶς ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιήθηκε μετὰ τὶς 8 Μαΐου 1873 (πρβλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Πρωσσοτσιάνῃ, ὅ.π.*, σ. 8).

47. Φαίνεται νὰ ἀποστέλουν στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογο στὴ Βασιλεύουσα τρεῖς ἐπιστολές, πρβλ. *ΕΦΣΚ* Η΄ (1873/74), *Πρακτικά*, σ. 262.

νοῦς αὐτοῦ καθήκοντος[48].

Λόγῳ τοῦ ἐμπεριστάτου τῆς καταστάσεως, ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος τῆς Βασιλεύουσας ἀποφασίζει ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 765 λιρῶν τῶν προοριζομένων γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, νὰ διατεθοῦν 10 λίρες γιὰ τὰ *σχολεῖα τῆς Πρωσσοτσάνης*, 40 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Νευροκοπίου, 20 λίρες γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ *Πραβίου ἐπαρχίας Δράμας*[49]. Ὅμως ποιὸς εἶναι ὁ βουλγαρικῆς καταγωγῆς ἀρχηγὸς τῆς *ἑλληνικῆς μερίδος* στὴν Προσοτσάνη, στὸν ὁποῖον ρητὰ ἀναφέρεται ἡ Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπή, ὁ τόσο σθεναρὰ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας; Θὰ μπορούσαμε νὰ ὑποθέσουμε μόνο ὅτι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται στὸ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος *ἡ Ἠὼς* ἀπὸ τὴν ἵδρυσή της τὸ 1872/73, τὸν Ἠλία Χατζηγεωργίου, τὸν κατοπινὸ Ἠλία Χατζηγεωργήεφ[50]. Ἂν πράγματι ὁ Σύλλογος ἀναφέρεται σὲ αὐτόν καὶ ὁ Ἠλίας Χατζηγεωργίου εἶχε βουλγαρικὴ καταγωγή, δὲν κατανοοῦμε τὸν λόγο μιᾶς δημόσιας ἀναφορᾶς σὲ αὐτήν, σὲ ἐποχὴ μάλιστα ὀξύνσεως τῶν φυλετικῶν παθῶν, διότι ἀντὶ τῆς στηρίξεως στὴν *ἐκπλήρωση τοῦ καθήκοντος* στὴν ὁποία θὰ ἀπέβλεπαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου, προφανῶς σὲ μιὰ μικρὴ κοινωνία θὰ ἐπέφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα· ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ Ἠλίας Χατζηγεωργίου τὰ κατοπινὰ χρόνια θὰ μεταστῇ πρὸς τὴ βουλγαρικὴ πλευρά, θὰ μετοικήσει στὴ Δράμα, ἀσχολούμε-

---

48. *Ὅ.π.* (τὴν Ἐπιτροπὴ συμπληρώνουν οἱ γνωστοὶ καὶ ἀπὸ προηγούμενες ἐκθέσεις Κ. Καραθεοδωρῆς, Β. Πυλάδης, Ξ. Ζωγράφος, Ἀπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος, Κ. Καλλιάδης, Ἰ. Ἀριστοκλῆς καὶ Μ. Πανταζῆς).

49. *Ὅ.π.*, σ. 266.

50. Φαίνεται νὰ μετέχει στὸ «*Συμβούλιο*» τῆς Ἀδελφότητος, μαζὶ μὲ τοὺς *Ν. Λιάμη, Γ. Βουλτσιάδη, παπα-Ἰωάννη Οἰκονόμου, Δ. Δάγια, Ἰ. Βογιατζῆ, Β. Μαυρουδῆ, Ἀ. Καραγιάννη, Δ. Μήτσα, Στ. Δῶδο, Γ. Τριανταφυλλίδη καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δυστυχῶς δὲν γνωρίζουμε*, βλ. Βουλτσιάδης, *ὅ.π.*, σ. 54· προφανῶς ἡ ἀνωτέρω σύνθεση τοῦ *Συμβουλίου* δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα καὶ αὐτὸ γιατί, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 8 (κεφ. Δ΄) τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἀδελφότητος, *ἡ Διεύθυνσις τῆς Ἀδελφότητος σύγκειται ἐκ Προέδρου, Γραμματέως, Ταμίου καὶ δύο Ἐφόρων*, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπαρτίζουν *τὴν πενταμελῆ Ἐφορίαν τῆς Ἀδελφότητος, τὴν διοικοῦσαν καὶ διευθύνουσαν τὰς ὑποθέσεις αὐτῆς*, οἱ ἔφοροι κατὰ ταῦτα ἦσαν πέντε, οἱ διευθύνοντες τὴν Ἀδελφότητα, καὶ ὄχι ἕνδεκα, ὅσοι τοὐλάχιστον καταγράφονται ἀνωτέρω ὡς μέλη τοῦ «*Συμβουλίου*» (βλ. *Κανονισμὸς τῆς ἐν Πρωσσοτσιάνῃ*, *ὅ.π.*, σσ. 2-3). Τὴν πρώτη, λοιπόν, «*Ἐπιτροπή*», τὴ συγκροτηθεῖσα πιθανότατα γιὰ νὰ προχωρήσει τὶς διαδικασίες συστάσεως τῆς Ἀδελφότητος, ἐγκρίσεως καὶ δημοσιεύσεως τοῦ *Κανονισμοῦ* κ.λπ., ὅπως αὐτὴ καταγράφεται στὸν δημοσιευθέντα *Κανονισμὸ τῆς Ἀδελφότητος*, συναποτελοῦσαν οἱ: *Παππα-Οἰκονόμος, Νικόλαος Λιάμης, Μαυρουδῆς Βουλτσιάνου, Γεώργιος Βούλτσου, Χατζῆ Χρήστου Βουλτσιάνου, Στ. Ἀθανασιάδης*, ἐνῶ ὡς *Γενικὸς Γραμματεὺς* τῆς *Ἐπιτροπῆς* καταγράφεται ὁ *Γ. Ἀστεριάδης*, ὁ γιὰ χρόνια πολλὰ λαμπρὸς δάσκαλος καὶ λόγιος τῆς Κοινότητος (*ὅ.π.*, σ. 1)· εἶναι πιθανὸ πὼς κάποιοι ἐκ τῶν ἀνωτέρω δημογερόντων-μελῶν τῆς «*Ἐπιτροπῆς*» θὰ βρεθοῦν κατὰ τὸ 1873 καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ προωθήσουν τοὺς σκοποὺς τῆς Ἀδελφότητος καὶ νὰ προστρέξουν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, ζητώντας βοήθεια, καὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι ἴσως ἄσχετο τῆς παρουσίας τῶν δημογερόντων στὴ Βασιλεύουσα καὶ στὴν Ὑψηλὴ Πύλη, τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἀδελφότης τίθεται *ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ κραταιοτάτου καὶ φιλοπροοδευτικωτάτου ἡμῶν Ἄνακτος Σουλτὰν ΑΠΟΥΛ ΑΖΙΖ ΧΑΝ* (*ὅ.π.*, σ. 3).

νος μὲ τὸ καπνεμπόρειο εὐρύτερα στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, καὶ γενόμενος πλέον Ἠλίας Χατζηγεωργήεφ θὰ καταστῇ *ἀρχηγὸς καὶ ταμίας τῶν βουλγαρικῶν κομιτάτων* τῆς περιοχῆς[51].

Πρόκειται γιὰ ἀμφιλεγόμενο πρόσωπο, τὸ ὁποῖο θὰ συνδεθεῖ μὲ τὴν ἱστορία, κυρίως μὲ τὴν ἱστορία τῆς παιδείας τῆς Προσοτσάνης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἐξαρχικὴ κίνηση στὴν περιοχή· τὸ ἐκδοθὲν ἐσχάτως *Ἀρχεῖο τοῦ Χρυσοστόμου Σμύρνης*, τὸ ὁποῖο, μέσα ἀπὸ περιπέτειες, μετὰ τὴ Μικρασιατικὴ Καταστροφή, *διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ*, μᾶς δίδει σημαντικές ἀπὸ διάφορα ἔγγραφα πληροφορίες γιὰ τὸν Ἠλία Χατζηγεωργίου-Ἰωαννίδη. Μεταξὺ ἄλλων, ἐντοπίζεται ἔγγραφο ὑπογραφόμενο ἀπὸ τὴν Κοινότητα τῆς Προσοτσάνης (ἐφοροεπιτρόπους - δημογέροντες - ἱερεῖς - μέλη Κοινότητος) καὶ ἀπευθυνόμενο στὸν πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄ *εἰς Κωνσταντινούπολιν*· τὸ ἔγγραφο ἀναφέρεται στὰ τῆς κηδείας καὶ ἐκφορᾶς τοῦ Ἠλία Χατζηγεωργίου στὴν Προσοτσάνη, μετὰ τὴ δολοφονία του στὴν Ξάνθη καὶ τὴ μεταφορὰ τῆς σοροῦ του στὴν πατρικὴ οἰκία, στὴ γενέθλια γῆ, τὴν Τετάρτη 20 καὶ Πέμπτη 21 Μαΐου 1909. Μέσα ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο ἔγγραφο, ὑπογραφόμενο πιθανότατα ἀπὸ ἀρκετοὺς παλαιοὺς φίλους καὶ συνεργάτες τοῦ *Χατζηγεωργήεφ*, κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1870 στὴν Ἀδελφότητα *Ἠώς*, διαγράφεται μὲ μελανὰ χρώματα ὅλη ἡ πορεία τοῦ *ἀρνησίθρησκου* καὶ *ἀρνησιπάτριδος*, ἐνδεικτικὸ τοῦ πόσο πολὺ νερὸ *κύλησε κάτω ἀπὸ τὶς γέφυρες* κατὰ τὰ χρόνια ποὺ μεσολάβησαν ἔκτοτε καὶ ὡς τὴ δολοφονία του, ἀλλὰ καὶ τοῦ μίσους τῶν βουλγαριζόντων καὶ ἐξαρχικῶν γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὴν Ὀρθοδοξία:

Τὰ γεγονότα ταῦτα προκληθέντα ἐξ ἀφορμῆς τῆς κηδείας τοῦ ἐν Ξάνθῃ φονευθέντος βουλγαρίζοντος Ἠλία Χατζηγεωργίου καταγομένου ἐκ Προσωτσάνης καὶ τὰ μάλα ἐργασθέντος ὑπὲρ τῆς παγιώσεως τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας βουλγαρικῶν κοινοτήτων (...) *Κατὰ τὴν ἑσπέραν δηλαδὴ τῆς παρελθούσης Τετάρτης 20 Μαΐου ἐνῷ μετεφέρετο εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ὁ ἐν Ξάνθῃ φονευθεὶς Ἠλίας Χατζηγεώργης, ἡ συνοδεύσασα αὐτὸν συνοδεία, ἐν ᾗ παρευρίσκετο ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος Σερρῶν μετὰ τοῦ λοιποῦ προσωπικοῦ τοῦ Προξενείου καὶ ὁ πρόξενος Σερρῶν καί τινων ἐκ τῶν ἀνεγνωρισμένων πρῴην Βουλγάρων κομιτατζήδων, ὁ ἐκτελῶν χρέη Βουλγάρου*

51. Πρβλ., γιὰ τὸν Ἠλία Χατζηγεωργήεφ, Σπ. Λοβέρδος, *Ὁ μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος*, Ἀθήνα 1929, σ. 125· Κ. Πολίτης, *Χρυσόστομος Σμύρνης*, Ἀθήνα 1971 (καὶ Ἀθήνα 1993), σ. 43, ὅπως καὶ Στ. Ἰωαννίδης, «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγώνας καὶ τὸ κίνημα ἀντιστάσεως στὴν Ξάνθη», *Συμπόσιο «Ὁ Μακεδονικὸς Ἀγών», Πρακτικά*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 445-457· Πασχαλίδης, *ὅ.π.*, σσ. 174-176· πλούσιες πλέον πληροφορίες γιὰ τὸν Ἠλία Χατζηγεωργήεφ καὶ τὴν δράση του στὴν Προσοτσάνη καὶ στὴν εὐρύτερη περιοχή βλ. Ἀλ. Ἀλεξανδρῆς, *Τὸ Ἀρχεῖον τοῦ ἐθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου, ὅπως διεσώθη ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Αὐστρίας Χρυσόστομο Τσίτερ, Α΄ - Δράμα: Μητρόπολις Δράμας (1902-1910)*, Ἀθήνα 2000, σσ. XLVI, 58, 64, 98, 99, 104, 108-110, 191, 229, 261, 263-269, 303, 304, 313, 439, 446-448, 452.

ἐν Προσωτσάνῃ ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Ἰβὰν Κιόσεφ, ὅστις ἀπεφυλακίσθη ἐκ τῶν φυλακῶν Δράμας (…) τὴν ἑσπέραν τῆς 19 Μαΐου, ὁ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν βουλγαρικῶν σχολείων τῆς περιφερείας Δράμας διαμένων ἐν Προσωτσάνῃ Ἄντσεφ, ὁ γνωστὸς δυναμιτιστὴς τοῦ κατὰ τὴν ψευδοεπανάστασιν τῶν Βουλγάρων τοῦ 1903 ἀνατιναχθέντος ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀτμοπλοίου τῶν Θαλασσίων Διαπορθμεύσεων Γουαδὰλ Κεβὶρ Μιλάν, ὅστις ἤδη ἐκτελεῖ χρέη διευθυντοῦ τῆς ἐν Δράμᾳ ἀρτισυστάτου καὶ μόλις πέντε ἀριθμούσης μαθητὰς βουλγαρικῆς σχολῆς καὶ ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ φυράματος, ἔστη καὶ ἀνελθὼν ἐπί τινος ἐξώστου ὁ τῶν φυλακῶν Δράμας τρόφιμος (…) Ἰβὰν Κιόσεφ εἶπε περίπου τὰ ἑξῆς εἰς ἐπήκοον πάντων, ἐν οἷς παρευρίσκοντο κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι καί τινα μέλη τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου Ἕνωσις καὶ Πρόοδος: «Δυστυχῶς, Βούλγαροι ἀδελφοί, ἐστερήθημεν τοῦ θεμελίου τοῦ βουλγαρικοῦ γένους ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ Προσωτσάνης. Ὁ Ἠλίας Χατζηγεώργης, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκογένεια ἀνεστύλωσε καὶ συνέπηξε τὴν βουλγαρικὴν ἐθνότητα ἐν τῇ περιφερείᾳ Δράμας καὶ τοσαῦτα ὑπὲρ αὐτῆς ὑπέστη, δὲν ὑπάρχει πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων, διότι ἡ δολοφόνος μάχαιρα τῶν ἀτίμων Γραικῶν ἀπέκοψε τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του. Ἡ ὕπαρξις τοῦ Ἠλία Χατζηγεώργη διὰ τὸ βουλγαρικὸν ἔθνος ἦτο πολύτιμος καὶ μόνον μὲ χιλίας κεφαλὰς Γραικῶν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῇ καὶ δέον νὰ ἐξαγορασθῇ (…) Ὅπως κλαίει τὴν στιγμὴν ταύτην ἡ μήτηρ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ φονευθέντος, οὕτω πρέπει νὰ κλαίωσι χιλιάδες Ἑλληνίδων μητέρων καὶ Ἑλληνίδων συζύγων (…)». Μετὰ τὸν Ἰβὰν Κιόσεφ ἔλαβε τὸν λόγον ὁ (…) Ἄντσεφ, ὅστις ὑπερηκόντισε τὸν προλαλήσαντα εἰς τὰς (…) ὕβρεις (…) ὥστε πολλάκις διεκόπτετο ὑπὸ κραυγῶν: «Κατάρα εἰς τὸν πατριάρχην, Κρεμάλα εἰς τὸν μητροπολίτην Δράμας, Θάνατος εἰς τοὺς Γραικοὺς κ.τ.λ.». Ἀκολούθως ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ φονευθέντος, ὅπου ὁ Βούλγαρος πρόξενος Σερρῶν ἐδέχετο τὰ συλλυπητήρια τῶν προσερχομένων (…) Οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν βουλγαριζόντων, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μυστικὴν πολιτοφυλακὴν (…) προκλητικώτατοι (…) περιήρχοντο τὰς ὁδοὺς τῆς κωμοπόλεώς μας καὶ ὑβρίζοντες (…) προσεπάθουν νὰ ἔλθωσιν εἰς ῥῆξιν μετὰ τῶν ἡμετέρων (…) Τὴν ἑπομένην εὐθὺς ὡς ἤρχισαν συγκεντρούμενοι οἱ ἐκ τῶν πέριξ βουλγαριζόντων χωρίων (…) καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἐθεωρήθη ἐπαρκὴς (…) ἐδόθη τὸ σύνθημα τῆς ἐκφορᾶς καὶ κατὰ τὴν παρὰ τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τῶν ὀθωμανικῶν καφενείων διέλευσιν ἡ συνοδεία ἔστη, διότι ὁ (…) Ἄντσεφ ἀνελθὼν ἐπὶ τῶν βαθμίδων τῆς θύρας ἀλφιτοπωλείου τινὸς ἐξεφώνησε καὶ πάλιν (…) ἐπαναστατικώτατον λόγον ὑπὸ τύπον ἐπικηδείου (…) καὶ παρώτρυνε τὰ πλήθη ὅπως ἐπιδιώξωσι τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ (…) μητροπολίτου, διότι τοιούτου θανάτου εἶνε ἄξιος (…) ἐν μέσῳ διακοπῶν περὶ θανάτου καὶ ἐξαλείψεως ἀπὸ τῆς Μακεδονίας παντὸς Ἕλληνος παρὰ τοῦ συγκεντρωθέντος συρφετοῦ τῶν καννιβάλων (…). Ἀκολούθως, ὅταν ἡ κηδεία ἔφθασεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ προαυ-

λίου, ἐν ᾧ κεῖται τὸ κοιμητήριον τῶν ὀρθοδόξων, ὅπερ ἁρπαγὲν παρανόμως ὑπὸ τῶν βουλγαριζόντων πρὸ ἐτῶν χρησιμοποιεῖται ἤδη παρ᾽ αὐτῶν ὡς ναός, ἀνελθὼν ἐπί τινος ὑψώματος ὁ διερμηνεὺς τοῦ ἐν Σέρραις Βουλγαρικοῦ Προξενείου ἀπήγγειλε γραπτὸν λόγον (…) *ἐπιλέγει ὁ ῥήτωρ:* «(…) *ἂν ἔχασεν ἕναν ἥρωα, οἷος ἦτο ὁ Ἠλίας Χατζηγεώργης* (…) *ἔχει καὶ ἄλλους οἵτινες θὰ ἐργασθῶσιν ὅπως προσδώσωσιν εἰς αὐτὸ τὰ ἀρχαῖα ὅριά του καὶ τὴν προσήκουσαν εὔκλειαν καὶ μεγαλεῖον».* (…) *Εἶτα ἡ συνοδεία εἰσῆλθεν εἰς τὸ προαύλιον τοῦ κοιμητηρίου καὶ μετὰ τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν διηυθύνθη εἰς τὸ νεκροταφεῖον, ὅπου πρὶν ἢ κατατεθῇ ὁ νεκρὸς εἰς τὴν τελευταίαν του κατοικίαν, ὁ Βούλγαρος ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος συνεπλήρωσε τὰς* (…) *ὕβρεις, μεθ᾽ ὃ πάντες ἐν διαδηλώσει μετέβησαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ὅπου ἐπανέλαβον τὴν περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ μητροπολίτου Δράμας ἀπαίτησίν των καὶ ἐδήλωσαν ἀπροκαλύπτως ὅτι* (…) *μικροὶ καὶ μεγάλοι θὰ λάβωσι τὰ ὅπλα καὶ θὰ ἐκδικήσωσι μόνοι των τὸν γενόμενον φόνον τοῦ Ἠλία Χατζηγεώργη*[52].

Ὁ Ἀλέξανδρος Ἀλεξανδρῆς θέλει τὸν Ἠλία Χατζηγεωργήεφ δάσκαλο *ἀρχικὰ σὲ ἑλληνόφωνο σχολεῖο,* βασιζόμενος σὲ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσοστόμου Δράμας τοῦ μετέπειτα Σμύρνης, ἀπὸ 28 Ἰουλίου 1906 πρὸς τὸν Πατριάρχη Ἰωακεὶμ Γ΄, ὅπου μεταξὺ ἄλλων διαβάζουμε: *Χ"Γεώργιός τις Ἰωαννίδης, πρῴην Ἕλλην διδάσκαλος ἐκ τοῦ χωρίου Βώλακος τῆς ἐπαρχίας μου, ἀρνησίπατρης καὶ ἀρνησίθρησκος περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του γενόμενος,* καὶ κατωτέρω: (…) *καὶ νῦν ἀποβιώσαντος τοῦ πατρός, ὁ μὲν υἱὸς Χ"Γεώργης Ἠλίας σήπεται ἐν ταῖς φυλακαῖς, ὁ δὲ καβάσης του, ἐπ᾽ αὐτοφόρῳ συλληφθεὶς μὲ δύο περίστροφα* (…), ἀλλὰ καὶ σὲ μεταγενέστερο τῆς ἐπιστολῆς, ἀχρόνιστο, ἔγγραφο τοῦ ἰδίου Χρυσοστόμου μὲ τίτλο *Παραλληλισμὸς δύο νέων γεγονότων πρὸς παλαιότερα δύο τοιαῦτα,* ὅπου μεταξὺ ἄλλων, ἐπίσης, διαβάζουμε: *Ἐπὶ κεφαλῆς δὲ τῶν τεσσάρων τούτων οἰκογενειῶν τῶν βουλγαρικῶν ἵσταται ἡ οἰκογένεια τοῦ Χ"Γεωργίου Ἰωαννίδου, ἑλληνοδιδασκάλου ἄλλοτε, ἀποστάτου νῦν καὶ ἀρνησιπάτριδος. Τὴν 12/25 Μαρτίου 1907 ἐπυροβολήθη ἐν Δράμᾳ ὁ υἱὸς τοῦ Χ"Γεωργίου τούτου Ἰωαννίδου καὶ τοῦ καβάση (σωματοφύλακός του) ὑπ᾽ ἀγνώστων, κατ᾽ ἄλλους μὲν Τούρκων, κατ᾽ ἄλλους* (…)· ἂν λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἑρμηνεύσουμε σωστὰ τὰ ἀναφερόμενα κυρίως στὸ δεύτερο αὐτὸ ἔγγραφο τοῦ μητροπολίτη Χρυσοστόμου, *ἑλληνοδιδάσκαλος ἄλλοτε* ἦταν ὁ Γεώργιος Ἰωαννίδης, πατέρας τοῦ Ἠλία, καὶ ὄχι ὁ Ἠλίας *γυιὸς τοῦ Χατζῆ Γεωργίου* (–γενόμενος πιθανότατα Ἠλίας Χατζηγεώργης πλέον, ἀντὶ τοῦ Ἠλίας Ἰωαννίδης)[53].

Ὅτι οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης, οἱ συστήσαντες τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα, συντόνως ἀγωνίζονταν γιὰ τὴ στήριξη τῆς παιδείας τῆς περιο-

52. Ἀλεξανδρῆς, *ὅ.π.*, σσ. 264-267.
53. *Ὅ.π.*, σσ. 108-109, 303, 439.

χῆς, δεικνύει καὶ ἡ ἀπόφασή τους μέσα στὸ 1873 γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν σχολείων τῆς Κοινότητος –ζητοῦν μάλιστα γιὰ αὐτό, μὲ ἐπιστολή τους, καὶ τὴν οἰκονομικὴ συνδρομὴ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου[54]· ἔτσι, στὴ Συνεδρίαση ΤΟ΄ τοῦ Συλλόγου στὶς 18 Αὐγούστου 1873, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου,* ἀναγινώσκεται *ἐπιστολὴ προκρίτων Προσσοτσιάνης, δι᾽ ἧς ἀγγέλοντες τὴν πρὸς ἀνοικοδόμησιν σχολείων ἀπόφασιν τῆς κοινότητος ἐξαιτοῦνται τὴν συνδρομὴν τοῦ Συλλόγου*[55]. Πιθανότατα οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐνημερώνουν, βοηθοῦν καὶ συνεγείρουν *πρὸς τὴν παιδεία* καὶ τὴν *ἑλληνικὴ μερίδα* τῆς Κοινότητος τῆς Πλεύνας (σημ. Πετρούσα), διότι λίγους μῆνες μετὰ θὰ ἀπευθυνθοῦν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Πλεύνας στὸν Σύλλογο τῆς Βασιλεύουσας, ζητώντας ἐνίσχυση *πρὸς σύστασιν σχολείου*[56]· τὴν πληροφορία ἔχουμε ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνεδριάσεως ΤΟΑ΄ τῆς 15ης Ὀκτωβρίου 1873, ὅταν, προεδρεύοντος *τοῦ κ. Ἡροκλέους Βασιάδου,* ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ *κατοίκων Πλεύνης ἐξαιτουμένων τὴν χρηματικὴν τοῦ Συλλόγου βοήθειαν πρὸς σύστασιν σχολείου*[57].

Ἡ βοήθεια τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ Νευροκοπίου φαίνεται νὰ συνεχίζεται καὶ κατὰ τὰ ἑπόμενα χρόνια· ἔτσι χωρὶς νὰ γίνεται εἰδικὴ ἀναφορὰ στὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὴν Προσοτσάνη ἀπὸ τὴν Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιτροπὴ πληροφορούμεθα ἀπὸ τὴν ἔκθεσή της γιὰ τὴν κατάσταση τῆς *παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας* τοῦ *συλλογικοῦ ἔτους* 1874/ 75[58], ὅτι ὁ Σύλλογος χορηγεῖ καὶ πάλι ἀπὸ τὸ συνολικὸ ποσὸ τῶν πρὸς διάθεση 1.000 λιρῶν γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν, 10 λίρες *εἰς τὰ σχολεῖα Προσοτσάνης* καὶ 20 λίρες *εἰς τὰ σχολεῖα Νευροκοπίου* (–τὸ συγκεκριμένο ποσὸ

---

54. *ΕΦΣΚ* Η΄ (1873/74), *Πρακτικά,* σ. 296.

55. *Ὅπ.*· ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ σχολείου φαίνεται νὰ γίνεται τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1879 κατὰ τὴν περιοδεία του στὴν περιοχὴ στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 20οῦ αἰῶνος· ὁ Γεώργιος Χατζηκυριακοῦ βρίσκει τὸ σχολεῖο *παλαιὸ καὶ σαθρό,* διασώζει ὡστόσο, πέρα ἀπὸ τὸ 8/στιχο ἐπίγραμμα, τὸ χαραγμένο ἐπὶ *μαρμαρίνης τετειχισμένης πλακὸς* καὶ ἐπιγραφὴ ποὺ ἐπιβεβαιώνει ὅτι τὸ σχολεῖο ἀνηγέρθη ἀπὸ τὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα *ἡ Ἠώς,* ἀντιγράφει: *Ὠκοδόμηται τῇ συντόνῳ φροντίδι καὶ ἀόκνῳ ἐπιμελείᾳ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλην(ικῆς) Φιλ(εκπαιδευτικῆς) Ἀδελφότητος Ἠώς, ἀρχιερατεύοντος τοῦ Σεβ(ασμιωτάτου) Μητροπολίτου Δράμας Γερμανοῦ. Ἐν Προσσουτσάνῃ 1879 Ὀκτ(ωβρίου) 12,* βλ. Χατζηκυριακοῦ, *ὅ.π.*, σ. 124.

56. *ΕΦΣΚ* Η΄ (1873/74), *Πρακτικά,* σ. 209.

57. *Ὅπ.*· ἀπὸ τὸν Γεώργιο Χατζηκυριακοῦ πληροφορούμεθα ὅτι ἡ βουλγαρικὴ *σχισματικὴ κοινότης,* στὴν Πλεύνα, *σφετερισθεῖσα τήν τε ἡμετέραν ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον,* ἠνάγκασε τοὺς ὁμογενεῖς νὰ ἀνεγείρουν *νέαν ἐκκλησίαν εἰς τὸ ἄκρον τοῦ χωρίου καὶ ἠγόρασαν οἰκίαν, μετόχιον τῆς Εἰκοσιφοινίσσης Μονῆς, ἣν εἰς σχολεῖον μετέβαλον,* βλ. Χατζηκυριακοῦ, *ὅ.π.*, σσ. 124-125.

58. *ΕΦΣΚ* Θ΄ (1874/75), *Πρακτικά,* σσ. 182-192 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναπαρτίζουν οἱ γνωστοί μας καὶ ἀπὸ ἄλλες «*ἐκθέσεις*» Ξ. Ζωγράφος, Β. Πυλάδης, Γ. Σοφοκλῆς, Ἰ. Ἀριστοκλῆς, Κ. Καραθεοδωρῆς, Ἀπ. Βαφειάδης, Κ. Καραπάνος καὶ ὁ καθηγητὴς *ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ* Σπυρίδων Μαυρογένης).

δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὶς 20 λίρες *διὰ τὸ σχολεῖον Νευροκόπης* τοῦ Γεωργίου Ζαρίφη)[59]. Ὡστόσο, παρὰ τὴ βοήθεια τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου, οἱ ἐξαρχικοὶ φαίνεται νὰ ὀργιάζουν κατὰ τὸ 1874/75 στὴν περιοχή· ἡ κατάσταση περιγράφεται μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα στὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ σχολεῖα τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ ἑπόμενου *συλλογικοῦ ἔτους* 1875/76, ἔκθεση ποὺ ἀναγινώσκεται στὶς 9 Μαΐου 1876 κατὰ τὴν *ἐπέτειο ἑορτὴ* τοῦ Συλλόγου στὴ Συνεδρίαση ΥΟ΄, προεδρεύοντος τοῦ ἰατροῦ *κ. Ἀλεξάνδρου Πασπάτη*[60]· ἐπισημαίνει τὸ μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ὀδυσσέας Ἰάλεμος, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ συντάκτης-εἰσηγητὴς τῆς ἐκθέσεως:

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ τῆς Δράμας κατάστασις δυστυχῶς οὐδαμῶς [εἶναι] *εὐχάριστος· ἐνῷ δὲ οἱ πολυτλήμονες κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης ὑπὸ φανατικῶν πολεμοῦνται ἀλλοθρόων χριστιανῶν, ἔχουσι συνάμα νὰ παλαίσωσι καὶ κατὰ τῆς ἀδρανείας τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀρχῆς, ἐξ ἧς μεγάλως παρέλυσαν τὰ ἐκπαιδευτήρια. Οὕτως αἱ 180 περίπου ὀρθόδοξοι οἰκογένειαι, αἱ μόναι πισταὶ μείνασαι εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, τῶν λοιπῶν 120 ἐκ τῶν 300 χριστιανικῶν ἀσπασθεισῶν τὴν σχισματικὴν Ἐξαρχίαν, ἐναγωνίως καὶ ἱδρῶτι περιρρεόμεναι μόλις συντηροῦσιν ἓν δημοτικὸν καὶ ἓν ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ ἓν νηπιαγωγεῖον. Ἡ γενναιοδωρία τοῦ κ. Ζαρίφη καὶ ἡ μικρὰ συνδρομὴ τοῦ ἡμετέρου Φιλολογικοῦ καὶ τοῦ ἐν Σέρραις Μακεδονικοῦ Συλλόγου ἀνεκούφισαν ὁπωσοῦν τοὺς καρτερικοὺς ἐκείνους ὁμοεθνεῖς· ἀλλὰ ἡ πάλη αὐτῶν διηνεκής, καὶ δὲν θ' ἀντισταθῶσι κατ' αὐτῆς ἐπιτυχῶς ἢ διαρκέστερον ἀπολαύοντες ἔξωθεν μέσων καὶ πόρων. Περὶ τὰ 70 ἄρρενα διδάσκονται ἐν τοῖς δυσὶ σχολείοις, δι' ἃ δαπανῶσι 12.500 γρόσια ἐνιαυσίως. Ἐκ Πρωσοτσιάνης, ἀξιολόγου κωμοπόλεως Δράμας, πληροφορούμεθα ὅτι ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἠώς, ἐξακολουθεῖ ὑποστηρίζουσα τὰ ἐκεῖ ἐθνικὰ καταστήματα λυσσωδῶς πολεμούμενα ὑπὸ τῶν σχισματικῶν*[61].

Ὡς αἰτία τῆς πτώσεως καὶ τῆς *παραλύσεως τῆς παιδείας*, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθρόας προσχωρήσεως τῶν κατοίκων τῆς Δράμας καὶ τῆς περιοχῆς της στὴν ἐξαρχικὴ βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Συλλόγου στὴ Βασιλεύουσα καταγράφουν τὴν *ἀδράνεια τῆς πνευματικῆς ἀρχῆς* τῶν ὀρθοδόξων τῆς Δράμας, στὴν ὁποία καὶ ἐπιρρίπτουν κάθε εὐθύνη· στὰ χρόνια στὰ ὁποῖα

59. *Ὅπ.*, σσ. 184, 192 (τὶς πληροφορίες γιὰ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας στὰ σχολεῖα τῆς περιοχῆς Δράμας δίδει ὁ *ἐν Σέρραις Μακεδονικὸς Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος*, μάλιστα στὴ Συνεδρίαση ΥΔ΄ τοῦ Συλλόγου στὶς 16 Σεπτεμβρίου 1874, *προεδρεύοντος τοῦ κ. Καλλιάδου*, ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τοῦ ὡς ἄνω Συλλόγου, *δι' ἧς ἀγγέλλει τὴν σύστασιν Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος ἐν Δράμᾳ*), καὶ σ. 258.

60. *ΕΦΣΚ* Ι΄ (1875/76), *Πρακτικά*, σσ. 180-200 (τὴν ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοί μας ἤδη Ἡρ. Βασιάδης, Σπ. Μαυρογένης, Β. Πυλάδης καὶ οἱ Κωνσταντῖνος Ἀνθόπουλος, *μέλος τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης*, Ὀδυσσέας Ἰάλεμος, δημοσιογράφος, Θεμιστοκλῆς Χριστοφορίδης, *ὑπάλληλος τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως*).

61. *Ὅπ.*, σ. 189.

ἀναφερόμασθε καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὸ 1872 ὡς τὸ 1879, ἡ *ἐν Δράμᾳ πνευματικὴ ἀρχὴ* ἐκπροσωπεῖται ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἰωαννίκιο[62], ἱεράρχη ποὺ δὲν φαίνεται νὰ ὑπερασπίσθηκε σθεναρά, τοὐλάχιστον στὸ πρῶτο καὶ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἀρχιερατείας του τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Κέντρου στὴν περιοχή[63].

Οἱ ὄχι καὶ τόσο κολακευτικὲς θέσεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ Συλλόγου γιὰ τὸν ἀπὸ Ἀγκύρας Ἰωαννίκιο, μητροπολίτη Δράμας, ἔρχονται νὰ ἐπιβεβαιωθοῦν ἀπὸ τὸν Εὐάγγελο Στράτη, ὁ τελευταῖος σὲ μιὰ *ἐν Ροδολείβει λειτουργίαν,* παρόντος τοῦ Ἰωαννικίου, ἔγινε μάρτυς *δριμυτάτων ἐπιτιμήσεων αὐτοῦ ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης πρὸς τὸν ἐπ' ἄμβωνος κηρύττοντα μακαρίτην ἡμῶν καθηγητὴν Γ. Κωνσταντινίδην Σεραῖον, διότι κατὰ τὸ κήρυγμα ἀρθεὶς μετάρσιος εἰς τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἐθνικῶν ἰδεωδῶν ὁ ἐνθουσιώδης ἐκεῖνος λειτουργὸς τῆς παιδείας ἐκάλλυνε τὸν λόγον αὐτοῦ διὰ λημμάτων ἐκ τῆς ἐνδόξου ἱστορίας τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821. Διὰ τῶν τουρκιστὶ ἑξακοντιθεισῶν ἀπὸ τῆς σεμνοτάτης ταύτης θέσεως ἀπαγορευτικῶν διαταγῶν πρὸς τὸν κατάπληκτον σκαπανέα τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος (Σοὺζ-σούζ, μπρὰκ-μπράκ, ἶν ἀσιαᾶ –Σιώπα-σιώπα, ἄφησέ τα-ἄφησέ τα, κατέβα κάτω) διέκοψε καὶ κατεβίβασεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν ἐθνικὸν κήρυκα τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ γηραιὸς Ἰωαννίκιος* (...)[64]. Ἀπὸ πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἐπίσης, ποὺ ἐσχάτως ἐξέδωσε ὁ λόγιος μητροπολίτης Δράμας Διονύσιος, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Ἰωαννίκιος, στὴν ἀρχὴ τῆς ἀρχιερατείας του τοὐλάχιστον, δὲν ἐνδιαφερόταν οὔτε γιὰ τὴν *ἀπόκρουση τῶν σχισματικῶν,* οὔτε γιὰ τὴ στήριξη τῶν συμφερόντων τῶν ὀρθοδόξων τοῦ ποιμνίου του· διαβάζουμε, λ.χ., σὲ ἔγγραφο, ἀπὸ 28 Ἰουνίου 1873, ποὺ τοῦ ἀπέστειλε ὁ Πατριάρχης Ἄνθιμος: *περικλείομεν ἐν τῇ παρούσῃ* (...) *ἀντίγραφον ἀναφορᾶς* (...) *τοῦ* (...) *Στεργίου Ζώγκα ἐκτιθεμένου τὴν ἣν ὑπέστη ἀδικίαν ὑπὸ τῆς αὐτόθι πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἱερότης της οὐ μόνον οὐ παρέσχεν αὐτῷ ὡς λέγει τὴν προσήκουσαν ἀρχιερατικὴν ὑποστήρηξιν, ἀλλὰ καὶ συνεμερίσατο τὴν ἐγερθεῖσαν κατ' αὐτοῦ καταφορὰν* (...) *προτρεπόμεθα τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως* (...) *εἰδοποιοῦσα καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀρχιερατικὰς αὐτῆς ἐνεργείας πρὸς γνῶσιν ἡμῶν,* ἢ σὲ ἄλλο ἔγγραφο ἀπὸ 12 Ἰανουαρίου 1874 τοῦ Πατριάρχη Ἰωακείμ: *Ἔμαθεν ἡ Ἐκκλησία ὅτι τινὰ τῶν μερῶν τῆς ἐπαρχίας της καὶ μάλιστα τὰ κεντρικώτερα στεροῦνται ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου της καὶ ὡς ἐκ τούτου πολλαχῶς κακουχοῦνται οἱ χριστιανοὶ ὑπὸ τῶν σχισματικῶν, μηδένα ἔχοντες τὸν*

---

62. Διονύσιος Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας ἀπὸ τὶς ἀπαρχὲς μέχρι σήμερα*, Δράμα 1995, σσ. 92-93.

63. *Ὅ.π.* (ὁ Ἰωαννίκιος ἱεράρχευσε στὴ Δράμα ἀπὸ τὸν Μάϊο τοῦ 1872 ὡς τὸ 1879).

64. Εὐ. Στράτη, *Ἡ Δράμα καὶ ἡ Δραβῆσκος - Ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ μελέτη,* Σέρραι 1924, σ. 39.

προστατεύσοντα αὐτοὺς (...) *ἐντελλόμεθα καὶ προτρέπομεν τὴν αὐτῆς Ἱερότητα, ὅπως σπεύσῃ ἄνευ ἀναβολῆς ἵνα ἐκλέξῃ καὶ διορίσῃ ἑκασταχοῦ ἀρχιερατικοὺς ἐπιτρόπους της* (...) *ἵνα προστατεύωσι δραστηρίως τὰ συμφέροντα τῶν* (...) *χριστιανῶν* (...) *Ἀπεκδεχόμεθα δὲ ἵνα ὅσον τάχος συμμορφωθεῖσα* (...) *πληροφορήσῃ ἡμᾶς τὰς περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐνεργείας της*[65].

Τὰ χρόνια τὰ ὁποῖα θὰ ἀκολουθήσουν θὰ σημαδευθοῦν ἀπὸ τὴν ἔξαρση τοῦ πανσλαβισμοῦ ὡς καὶ τὸ 1878/79 μὲ τὴ νίκη τῶν ρωσικῶν δυνάμεων, τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ τὴν προσπάθεια τῶν Βουλγάρων νὰ ἀποκτήσουν πλέον διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο[66]. Ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *ἡ Ἠώς* καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης φαίνεται νὰ διαδραματίζουν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἀποτροπὴ τῆς προσπάθειας τῶν σχισματικῶν Βουλγάρων, καὶ τῶν Ὀθωμανῶν γιὰ δικούς τους λόγους νὰ χρησιμοποιήσουν μιὰ γνωστὴ τακτικὴ σὲ ἀνελεύθερα καθεστῶτα, ἢ καὶ σὲ ἀνελεύθερες σήμερα ὀργανώσεις καὶ κόμματα, συγκεντρώνοντας μὲ ἐκβιασμὸ ὑπογραφὲς κατοίκων ὑποστηρίζουσες τὶς θέσεις τους[67]. Τότε φαίνεται ὅτι σφυρηλατήθηκαν ἔτι περαιτέρω οἱ δεσμοὶ μεταξὺ τῆς Ἀδελφότητος *ἡ Ἠώς*, καὶ τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης μὲ τὸ Ἐθνικὸ Κέντρο, ἔτσι, ὅταν, προκειμένου νὰ συντεθεῖ ἡ ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ *συλλογικὸ ἔτος* 1878/79 ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου θὰ βρεθοῦν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, θεώρησαν σκόπιμο καὶ σωστὸ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Προσοτσάνη καὶ νὰ *ἀσπασθοῦν τὴν Ἠώ*[68]· οἱ σχετικὲς πληροφορίες καταγράφονται στὴν ἔκθεση τῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς *περὶ τῆς καταστάσεως τῆς παιδείας ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας*, μὲ εἰσηγητὴ τὸν *καθηγητὴ Θεόδωρο Σαλτέλη*, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη στὴν *ἐπέτειο ἑορτὴ* τοῦ Συλλόγου στὶς 6 Μαΐου 1879:

Ἐκ Δοξάτου (...) *ἐκδραμόντες εἰς τὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ κειμένην κωμόπολιν Πρωσσοτσιάνην, χαιρετίσωμεν τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἀδελφότητα Ἠώς, ἥτις ἐν τῇ πατριωτικῇ αὐτῆς πορείᾳ πολλὰ παραμπεσόντα προσκόμματα ἐκποδὼν ποιησαμένη κατώρθωσε, τὸ δὴ λεγόμενον διὰ τῶν ὀδόντων, νὰ συντηρήσῃ τὰ ἐν τῇ κωμοπόλει δύο σχολεῖα, τὸ δημοτικὸν δηλονότι καὶ τὸ ἑλληνικόν, εἰς ἃ ὑπὲρ τοὺς 80 παῖδες φοιτῶσι, παραμυθησώμεθα δὲ αὐτὴν θρηνοῦσαν τὴν ἔλλειψιν παρθεναγωγείου, καὶ συνενώσωμεν μὲν μετ'*

65. Διονύσιος Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας (μὲ βάση πατριαρχικὰ ἔγγραφα, 1608-931)*, Δράμα 1998, σσ. 118-119.

66. Γενικά, γιὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ ὅ,τι ἀκολούθησε, βλ. W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after*, Λονδίνο 1938, καὶ εἰδικότερα Ev. Kofos, *Greece and Eastern Crisis*, 1875-1878, Θεσσαλονίκη 1975, ὅπως καὶ D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia, 1879-1913*, Θεσσαλονίκη ^{2}1993, σσ. 26-34.

67. Δ. Κυράτσος, μτρπ. Δράμας, *Ἱστορία τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Δράμας*, *ὅ.π.*, σ. 159.

68. *ΕΦΣΚ* ΙΓ΄ (1878/79), *Πρακτικά*, σ. 111.

αὐτῆς τὰς πρὸς τὸν Σύλλογον ἱκεσίας ἡμῶν, ὅπως καὶ αὐτὴν συνδράμῃ πρὸς ἵδρυσιν τοιούτου καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τῶν ἐν Πλεύνῃ, Βουναλάκκῳ, Γορνίτσῃ[69] *καὶ τοῖς ἄλλοις πέριξ χωρίοις, οἵτινες διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν σχολείων κινδυνεύουσι ν' ἀπαλλοτριωθῶσι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, σπεύσωμεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἀσθενεστέρους αὐτῶν συμπαραμυθούμενοι συνενθαρρύνοντες καὶ εἰς χρηστὴν συμπροτρέποντες ἐλπίδα, ἵνα μή, ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων πιεζόμενοι καὶ ἀπειλούμενοι, ἀπογνόντες αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους, ὅπερ μικροῦ δεῖν ἐγένετο, εἰ μὴ ἡ Ἠὼς ἔφθη κωλύσασα. Τὴν δ' Ἠὼ ἀσπασάμενοι καὶ τὴν πρὸς ἑσπέραν τραπόμενοι ὁδὸν εἰσέλθωμεν εἰς τὴν τῶν Σερραίων πόλιν. Εἰς τὴν μητρόπολιν ἀφιππεύσαντες* (...)[70].

Ἡ συγκεκριμένη περιοδεία μελῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τῆς Βασιλεύουσας στὰ σχολεῖα καὶ στὶς ἀδελφότητες τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους σὲ Εὐρώπη καὶ Ἀσία, θὰ μποροῦσε νὰ θεωρηθεῖ ὡς μιὰ ἀποχαιρετιστήρια περιοδεία, τὸ κύκνειο ᾆσμα τοῦ Συλλόγου στὸν χῶρο τῆς οἰκονομικῆς στηρίξεως τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων· ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος, *πατὴρ Συλλόγων καὶ Ἀδελφοτήτων καὶ ἰθύντωρ τῆς παρ' ἡμῖν ἐκπαιδεύσεως,* ἀπὸ τὸ 1879/80 θὰ στρέψει πιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του *εἴς τε τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ σκοπὸν καὶ εἰς τὴν σύντονον μέριμναν περὶ διαφόρων ἐκπαιδευτικῶν ζητημάτων*[71], αὐτὴ ἦταν ἡ συνέπεια τῆς πρὸς τὸν Σύλλογο καθυστερήσεως τῶν δωρεῶν πλουσίων ἐμπόρων καὶ τραπεζιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἱδρύσεως ἄλλων Φιλεκπαιδευτικῶν Σωματείων στὴν Κωνσταντινούπολη, τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος *Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους,* λ.χ., ἡ ὁποία συνεκέντρωσε *τὰς ὑπὲρ τῶν ἀπόρων σχολείων χρηματικὰς τῶν ἁρμοδίων χορηγίας*[72]. Ἀπὸ τὸ τέλος, ὡστόσο τῆς δεκαετίας τοῦ 1870, ἐνόψει κυρίως τῆς Συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ἀρχίζει καὶ κινεῖται συντονισμένα στὸν χῶρο τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, στὸν Βορρᾶ, καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἐλεύθερου Ἑλληνικοῦ κράτους· ἀπὸ τὶς 25 Μαρτίου ὡς τὶς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1879 θὰ πραγματοποιηθεῖ στὴν Ἀθήνα, μὲ πρωτοβουλία τοῦ *ἐν Ἀθήναις Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός* καὶ ψυχὴ τῆς κινήσεως τὸν *Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων,* συνάντηση τῶν συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων *ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη καὶ ὑπόδουλη Ἑλλάδα*[73], ἀπόσταγμα δὲ τῶν

---

69. Πρόκειται γιὰ τὰ σημερινὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς, Πετρούσα, Βώλακας καὶ Καλὴ Βρύση.

70. *ΕΦΣΚ* ΙΓ΄ (1878/79), *Πρακτικά*, σ. 111 (τὴν Ἐπιτροπὴ συναποτελοῦσαν οἱ γνωστοί Ἡρ. Βασιάδης, Κ. Καλλιάδης καὶ οἱ Χρῆστος Χατζηχρῆστος, *διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας,* Ἀπόστολος Λιούμας, καθηγητής, Ἀθανάσιος Θεοδωρίδης, *σχολάρχης ἐν Ταταούλοις,* Θεόδωρος Σαλτέλης, καθηγητής, *Κ. Γεωργαλᾶς,* διδάσκαλος).

71. Χρ. Πανταζίδης, «Βραχεία ἔκθεσις τῆς παιδευτικῆς δράσεως τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου (1861-1904)», *ΗΕΦΚ* (1905)124.

72. *Ὅ.π.*

73. Κ. Βοβολίνης, *Τὸ χρονικὸν τοῦ «Παρνασσοῦ» (1865-1950),* Ἀθῆναι 1951, σσ. 125-135, (ὑπεύθυνοι γιὰ τὴ σύγκληση τοῦ Συνεδρίου ὁρίσθηκαν οἱ Ἰω. Βάμβας, Τ. Ἀργυρόπουλος, Μ. Π.

ἀποφάσεων τοῦ συγκεκριμένου συνεδρίου 63 συλλόγων καὶ ἀδελφοτήτων ἦταν *ἡ διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ ἀγωγῆς ἀναζωπύρωσις τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος καὶ ἡ ἄμυνα διὰ τοῦ μέσου τούτου κατὰ τῶν ἐπιβουλευομένων τὸ ἡμέτερον ἔθνος*[74]. Ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη κίνηση δὲν θὰ μποροῦσε ἀσφαλῶς νὰ λείψει ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *ἡ Ἠώς* τῆς Προσοτσάνης ποὺ θὰ ἀναγορευθεῖ σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πρωτοπόρες κινήσεις διατηρήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὸν χῶρο τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, τὴν Ἀδελφότητα θὰ ἐκπροσωπήσει στὴ συνάντηση τῶν Ἀθηνῶν ὁ πρόεδρός της, γιατρὸς τῆς Προσοτσάνης, Νικόλαος Λιάμης καὶ δύο φυσιογνωμίες τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων τῆς ἐποχῆς, ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης καὶ ὁ Νικόλαος Φιλιππίδης[75]· ἀπὸ τὴν ἄνοιξη, λοιπόν, τοῦ 1879 φαίνεται νὰ σφυρηλατοῦνται καὶ νὰ δοκιμάζονται οἱ σχέσεις τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης μὲ ἕναν παλαιὸ ἀπὸ τὸ 1876 ἤδη γνώριμο, τὸν Νικόλαο Φιλιππίδη[76], ὁ ὁποῖος σὲ συνεργασία μὲ τὸν πρόεδρο τότε τοῦ *Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων* Νικόλαο Μαυροκορδάτο, Ὑπουργὸ Ἐκκλησιαστικῶν καὶ

Λάμπρος, Μ. Ναύτης, Σ. Π. Λάμπρος, Ν. Φιλιππίδης καὶ Ἐμ. Δραγούμης).

74. Χρ. Τσώτσης, *Μακεδονικὴ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης καὶ τὸ Γυμνάσιον Τσοτυλίου*, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 102, πρβλ καὶ Χιόνης, *ὅ.π.*, σ. 64.

75. Βοβολίνης, *ὅ.π.*, σ. 127· ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν γνωστὸ καθηγητὴ σὲ διάφορα σχολεῖα τῆς Μακεδονίας, *βαθὺ γνώστη τοῦ μακεδονικοῦ χώρου*, ὁ ὁποῖος θὰ ἐκδώσει λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1886, περίφημη ἐργασία μὲ τίτλο: *Μακεδονία, ἤτοι μελέτη οἰκονομική, γεωγραφική, ἱστορικὴ καὶ ἐθνολογικὴ τῆς Μακεδονίας* (βλ. σχετικῶς ἀνωτέρω), πρβλ. Ἀλεξανδρῆς, *ὅ.π.*, σ. XXXI. Οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης τὸν γνωρίζουν πιθανότατα ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ διετέλεσε *γυμνασιαρχεύων στὴν Σχολὴ Σερρῶν*, κατὰ τὸν Β. Τζανακάρη ἀπὸ *τὸ 1874(;) μέχρι τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1878, ὁπότε καὶ ἀναγκάσθηκε νὰ φύγει νύχτα καταδιωκόμενος ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ καταλήξει στὴν Ἀθήνα*, ἴσως μέσῳ τῆς Μακεδονικῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Σερρῶν. Ὁ Ἰ. Καλοστύπης εἶχε γεννηθεῖ στὰ Δολιανὰ τῆς Κυνουρίας τὸ 1851, ἄρα τὸ 1879 ἦταν νεώτατος, μόνο 28 ἐτῶν· ἐνδεικτικό, λοιπόν, τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ἀπὸ τὸ ὁποῖο διαπνέονται οἱ δημογέροντες τῆς Προσοτσάνης, εἶναι ὅτι μαζὶ μὲ τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελφότητος *ἡ Ἠώς*, Ν. Λιάμη, ὁρίζουν ἐκπροσώπους τους στὸ *«Συνέδριο»* δύο κατ' ἐξοχὴ *ἐθνοαποστόλους δασκάλους*, κήρυκες τῆς ἐπαναστάσεως στὴν Μακεδονία, τοὺς Ν. Φιλιππίδη καὶ Ἰ. Καλοστύπη, γιὰ τὸν Ἰωάννη Καλοστύπη βλ. Ι. Βασδραβέλλης, «Ἓν χειρόγραφον τοῦ γυμνασιάρχου Σερρῶν Καλοστύπη περὶ Μακεδονίας», *Σερραϊκὰ Χρονικὰ* 5 (1970) 235-240· Ι. Νοτάρη, «Λίγα λόγια γιὰ τὸν Καλοστύπη», *Σερραϊκὰ Χρονικὰ* 5 (1970) 803-805· Β. Τζανακάρης, *Εἰκονογραφημένη ἱστορία τῶν Σερρῶν*, Σέρρες 1995, τ. Β΄, σ. 69 (ὁ ἴδιος ἀλλοῦ, τ. Α΄, σ. 66, θέλει *γυμνασιάρχης στὸ γυμνάσιο Σερρῶν* [τὸ] *1875-1880* [νὰ] *τοποθετεῖται ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης*), ὅπως καὶ τὴν Εἰσαγωγὴ τοῦ Θ. Πυλαρινοῦ στό: Καλοστύπης, *ὅ.π.*, σσ. 18-34.

76. Κατὰ τὸ 1876, ὅπως σημειώσαμε ἤδη, φαίνεται νὰ πέρασε καὶ ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη, περιοδεύοντας στὴν περιοχή, ὁ Ν. Φιλιππίδης, πρβλ. Ν. Φιλιππίδης, *ὅ.π.*, σ. 127· δεδομένων τῶν στενῶν σχέσεων τοῦ Ν. Φιλιππίδη μὲ τὸν *Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, ἀξίζει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ Προσοτσάνη καὶ ὁ *Σύλλογος Ἠώς* καταγράφεται περὶ τὸ 1879 μεταξὺ τῶν κοινοτήτων *εἰς ἃς ἀπεστάλησαν βιβλία ἄχρι τοῦδε*, δὲν καταγράφεται ὡστόσο μεταξὺ τῶν κοινοτήτων τὶς ὁποῖες ὁ ἀνωτέρω Σύλλογος τῆς Ἀθήνας *συντρέχει εἰς τὴν δαπάνην τῆς συντηρήσεως τῶν* (…) *σχολείων* τους, πρβλ. *Ὁ ἐν Ἀθήναις Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων: Ἡ δράσις τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν Ἑκατονταετίαν 1869-1969*, Ἀθῆναι 1970, σ. 85 (καὶ 84-86).

Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως[77], τὸν ἑπόμενο χρόνο θὰ βρεθεῖ γιὰ δύο χρόνια στὴν Καβάλα ἀπὸ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1879 ὡς τὸ καλοκαίρι τοῦ 1881, ὅταν καὶ ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Γερμανία[78], ὡς *διευθυντὴς τοῦ Κεντρικοῦ Γυμνασίου καὶ ἐπιθεωρητὴς καί ἐπόπτης τῶν σχολείων τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν*, στὴν οὐσία ὅμως μὲ στόχο νὰ καταστήσει τὴν Καβάλα *κέντρον ἐνεργείας δι᾽ ὅλην τὴν βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν δυτικὴν Θράκην*[79]. Ἀπόδειξη τῶν στενῶν σχέσεων ποὺ φαίνεται νὰ καλλιεργήθηκαν μεταξὺ τῶν προκρίτων τῆς Προσοτσάνης καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου στὴν περιοχὴ τοῦ *Συλλόγου πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων* κατὰ τὸ 1879/80, ἀπόρροια ἄλλωστε καὶ τῶν κοινῶν στόχων, ἰδεῶν καὶ ἀγώνων, εἶναι ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ δημογέροντες τῆς Κοινότητος θὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητὲς σὲ βιβλίο τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, ποὺ θὰ ἀφορᾶ στὴν ἐπανάσταση τῆς Νάουσας καὶ τὸ ὁποῖο θὰ ἐκδοθεῖ στὸ 1881[80]· διαβάζουμε, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, στὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν, τοὺς *Γ. Ἀστεριάδη, ἑλληνοδι(δάσκαλο), Χρ. Χ. Βουλτσιάνο, Ν. Λιάμη, ἰατρὸ (2 ἀντίτυπα), Γεώργιο Βουλτσιάνο (5 ἀντίτυπα)*[81], *Ἀθανάσιο Νικολάου (2 ἀντίτυπα), Χρ. Ι. Γόττα (2 ἀντίτυπα), Εὐάγγελο Ἀγγέλου (2 ἀντίτυπα), Χριστόδ. Γεωργιάδη, διδ(άσκαλο), Γεώρ. Δ. Ῥαΐου, Κ. Κωνσταντίνου, ἰατρό, Ν. Α. Στεργιάδη, Ἰωάνη Ζιόγα, Ἄγγελο Σεσκλιώτη, Κωνσταντ. Ζιόγα, Οἰκονόμο Παπαϊωάννη*[82]. Ὁ ρόλος ποὺ φαίνεται νὰ διαδραματίζει πλέον ἡ Καβάλα καὶ ὁ ἐκεῖ ἀπεσταλμένος τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, Νικόλαος Φιλιππίδης, στὰ ἐκπαιδευτικά, καὶ ὄχι μόνο, πράγματα τῆς περιοχῆς, ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ τελευταῖος θὰ προσκληθεῖ νὰ ἐπισκεφθεῖ ὅλες τὶς τοπικὲς Φιλεκπαιδευτικὲς Ἀδελφότητες· ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότης *Φίλιπποι*, λ.χ., τοῦ Δοξάτου τὸν προσκαλεῖ στὶς 26 Ἰουνίου 1880 νὰ τιμήσει

---

77. Χιόνης, *ὅ.π.*, σ. 41, σημ. 76· πρόχειρα πρβλ. καὶ Ἀλκ. Προβατᾶς, «Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (1821-1980)», *Νομοθετικὰ καὶ Ἐκτελεστικὰ Σώματα*, Ἀθῆναι 1980, σ. 335.

78. Χιόνης, *ὅ.π.*, σσ. 41-67.

79. *Ὅ.π.*, σ. 42.

80. Ν. Γ. Φιλιππίδης, *Ὁ ἱερὸς τοῦ 1821 ἑλληνικὸς ἀγών: Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, Ἱστορικὴ πραγματεία ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ» τῇ 27 Ἀπριλίου 1879*, Ἀθήνησι, Τύποις Ἀδελφῶν Βαρβαρήγου, 1881.

81. Τὸ ὄνομα «*Βούλτσιος*» καὶ «*Βουλτσηάνος*» ἀπαντᾶ στὴν περιοχὴ ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμη τοῦ 17ου αἰῶνος· λ.χ., σὲ ἔγγραφο τοῦ 1608 τῆς μητροπόλεως Σερρῶν, ποὺ ἀφορᾶ στὰ *σκεύη τοῦ Ταξιάρχου καὶ μούλκια*, καταγράφεται κάποιος *† Γιῶρ(γος) Βουλτσηάνου*, ἐνῶ λίγο ἀργότερα τὸ 1650 σὲ ἄλλο ἔγγραφο ποὺ ἀφορᾶ στὴν πτώχευση *τοῦ μοναστηρίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου*, καταγράφεται κάποιος *Βούλτσιος ἀνυφαντής*, βλ. P. Odorico, *Mémoire d'une voix perdue: Le cartulaire de la métropole de Serrès (17e-19e siècles)*, Paris 1994, σσ. 35, 88 (μὲ ἀναφορὲς σὲ βιβλιογραφία ἀποδεκτὴ μόνο ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ πλευρά).

82. *Ὅ.π.*, σ. 92· ὅπως διαβάζουμε σὲ ἐμπροσθόφυλλο, ἐνδεικτικὸ τῶν ἐθνοαποστολικῶν ἰδεῶν τοῦ Ν. Φιλιππίδη, τὸ βιβλίο *ἀνατίθεται: Τῇ ἱερᾷ μνήμῃ/ τῶν ἀοιδίμων ἱδρυτῶν τῆς ἐν Βιτωλίοις/ Ἑλληνικῆς Λέσχης/ Μηνᾶ Βήστα, Νικολάου Ζούγιου/ καί/ Ἀναστασίου Βαφειάδου/ τῆς φιλομούσου, φιλοπάτριδος καὶ φιλελευθέρου/ ταύτης τριανδρίας,/ ἐπὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τῆς ταχείας ἐκπληρώσεως/ τοῦ μεγαλεπιβόλου ὑπὲρ πατρίδος σχεδίου των.*

μὲ *τὴν παρουσία του τὶς προφορικὲς ἐξετάσεις τοῦ παρθεναγωγείου* τῆς κοινότητος[83], ἐνῶ καὶ ἡ Ἀδελφότης *ἡ Ἠώς* τῆς Προσοτσάνης, λίγο ἀργότερα, στὶς 3 Αὐγούστου 1880, ἐνόψει τοῦ νέου σχολικοῦ ἔτους, μὲ ἔγγραφό της τὸ ὁποῖο ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν πρόεδρο τῆς Ἀδελφότητος Νικόλαο Λιάμη καὶ τὸν γραμματέα Ἄγγελο Σεσκλιώτη, σπεύδει νὰ ἐκφράσει στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη *τὴν εὐγνωμοσύνη της γιὰ τὴν διάδοση τῶν φώτων στὶς ἐπαρχίες Δράμας, Ζίχνης καὶ Νευροκοπίου*[84] καὶ μαζὶ *τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλᾳ.* Ἤδη παιδιὰ ἀπὸ τὴν Προσοτσάνη, ἀπὸ τὸ σχολικὸ ἔτος 1879/80, τοὐλάχιστον, φαίνεται νὰ στέλλονται καὶ νὰ φοιτοῦν στὸ γυμνάσιο τῆς Καβάλας κοντὰ στὸν Νικόλαο Φιλιππίδη, ὅπως διαβάζουμε στὴν ἐπιστολὴ τῆς Ἀδελφότητος:

Ἐλλόγιμε καὶ φιλογενέστατε ἄνερ,

Ἐπὶ τῇ προσεγγίσει τῆς ἐνάρξεως τοῦ σχολειακοῦ ἔτους 1880-81 ἄσμενος δράττεται τῆς εὐκαιρίας ἡ ἡμετέρα Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης ἡ «Ἠώς», ὅπως, ἔνθεν μὲν ἐκφράσῃ ὑμῖν τὰς θερμὰς εὐχαριστίας καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην της διὰ τὰς ἀκαταβλήτους ἐνεργείας καὶ προσπαθείας, ἃς ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καταβάλλετε ὑπὲρ τῆς διαδόσεως τῶν φώτων καὶ ἀνὰ τὰς ἐπαρχίας Δράμας, Ζίχνης καὶ Νευροκοπίου, ἑκατέρωθεν δὲ παρακαλέσῃ ὑμᾶς, ὅπως διὰ τῶν ὑμετέρων καὶ πάλιν ἐνεργειῶν καὶ συστάσεων ἀποσταλῇ ἐγκαίρως τὸ ἀναγκαῖον διὰ τὴν πολυειδῶς καταπολεμουμένην ἐπαρχίαν ἡμῶν προσωπικὸν τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν.

Διαβιβάζοντες δ' ὑμῖν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην πάντων τῶν γονέων, ὧν τὰ τέκνα ἐκπαιδεύονται ἐν Καβάλλᾳ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν ὑμῶν, διατελοῦμεν μετὰ τῆς ἐξόχου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως καὶ ἀγάπης.

Ἐν Πρωσσοτσιάνῃ τῇ 3 Αὐγούστου 1880

Τ.Σ.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ Γραμματεὺς*
Ν. ΛΙΑΜΗΣ	*ΑΓΓ. Γ. ΣΕΣΚΛΙΩΤΗΣ*
(Ἰατρὸς)	*(Ἑλληνοδιδάσκαλος)*

(Τῷ ἐλλογίμῳ καὶ φιλογενεστάτῳ κ. Ν. Φιλιππίδη, γυμνασιάρχῃ κ.τ.λ. Εἰς Καβάλλαν)[85]

Ἀνάλογη ἐπιστολή, χαρακτηριστικὴ τῆς ὑπολήψεως ποὺ ἔτρεφαν οἱ πρό-

83. Β. Ἀντωνιάδης, *Αἴγλη ἐν ζόφῳ, ἤτοι τὸ μαρτυρολόγιον τῶν δύο συγκεκριμένων ἐθνομαρτύρων Φιλιππίδου καὶ Πασχίδου*, Τεργέστη 1900, τ. Α΄, σ. 194 (πρβλ. καὶ Χιόνης, *ὅ.π.*, σ. 61).

84. Ἀντωνιάδης, *ὅ.π.*, σ. 199.

85. *Ὅ.π.*, σσ. 198-199.

κριτοι τῆς Προσοτσάνης [εἰς τὰς] *ἑλληνοπρεπεῖς* (...) *ἐνεργείας ὑπὲρ ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν* τοῦ Νικολάου Φιλιππίδη, ἀποστέλλει δύο μῆνες πρίν, μὲ τὴ λήξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1879/80 στὶς 30 Ἰουνίου 1880 καὶ ὁ δάσκαλος τῶν σχολείων τῆς Προσοτσάνης Γεώργιος Ἀστεριάδης[86], ὁ ὁποῖος γράφει πρὸς τὸν Φιλιππίδη:

Ἐλλόγιμε Κύριε,

Τὰς καταβαλλομένας ἑλληνοπρεπεῖς ὑμῶν ἐνεργείας ὑπὲρ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς βορειοανατολικὴν Μακεδονίαν μετὰ πλείστης ὅσης ἀγαλλιάσεως ἐχαιρέτισαν αἱ ἐπαρχίαι Δράμας καὶ Ζίχνης, ἐν αἷς ἀπὸ ἐτῶν ἤδη πολλῶν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπηρετῶ κατὰ τὰς ἀσθενεῖς μου δυνάμεις. Τὸ διαμέρισμα τοῦτο πράγματι πρὸ πολλοῦ εἶχε μεγίστην ἀνάγκην Κέντρου, δυναμένου ν' ἀντιπαλέσῃ τελεσφόρως κατὰ ποικίλων ἐνεργειῶν τῶν διαφόρων προπαγανδῶν καὶ ἀνταποκριθεῖ εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἔθνους. Ἡ Καβάλα, λοιπόν, ἥτις εἶχε τὸ μέγα καὶ ἀγαθὸν συνάντημα τῆς μεγάλης καὶ ἀγαθῆς μοίρας τοῦ νὰ καταστῇ αὕτη ὡς τοιοῦτον Κέντρον καὶ πηγή, ἐκ τοῦ διαυγοῦς καὶ ἀγλαοῦ τῆς ὁποίας ὕδατος ν' ἀντλῶσι οἱ διψῶντες, θὰ ὁμολογῇ χάριτας εἰς αἰῶνας αἰώνων φυσικῷ τῷ λόγῳ πρῶτον μὲν τῇ ὑμετέρᾳ ἐλλογιμότητι, ἥτις μεθ' ἑλληνικωτάτης καὶ πατριωτικωτάτης αὐταπαρνήσεως ἀγωνισαμένη ἔθεσε τὰς βάσεις τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, εἶτα δὲ καὶ τοῖς αὐτόθι μεθ' ὑμῶν φιλοτίμως ἐργαζομένοις, εἰς οὓς ὀφείλεται τιμὴ καὶ δόξα.

Παρακαλῶν ὑμᾶς, ἵνα δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἀπείρου πρὸς ὑμᾶς σεβασμοῦ,

Ἐν Πρωσσοτσιάνῃ τῇ 30 Ἰουνίου 1880
Πρόθυμος
Γ. ΑΣΤΕΡΙΑΔΗΣ

Υ.Γ. Ἀκούω μετ' εὐχαριστήσεώς μου πολλῆς τὰς τοῦ ἐλλογίμου κ. Πασχίδου ἐνεργείας καὶ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν αὐτόθι πνευμάτων· συγχαίρων ὅθεν αὐτῷ παρακαλῶ ὑμᾶς, ἵνα ἰδιαιτέρως εἰπῆτε τὰ δέοντα.

(Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Ν. Φιλιππίδην, διευθυντὴν τῶν Ἑλλ. Ἐκπαιδευτηρίων κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Εἰς Καβάλλαν)[87]

---

86. *Ὅπ.*, σσ. 196-197.

87. *Ὅπ.* (ἡ ἐπιστολὴ μὲ μικρὲς διαφοροποιήσεις καὶ χωρὶς τὸ ὑστερόγραφο ἐκδίδεται καὶ ἀπὸ τὸν Κ. Χιόνη, *ὅ.π.*, σσ. 61-62)· οἱ συγκεκριμένες ἐπιστολὲς τῶν ἐκ Προσοτσάνης Νικολάου Λιάμη καὶ Γεωργίου Ἀστεριάδη μαζὶ μὲ ἀρκετὲς ἄλλες θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νὰ στοιχειοθετηθεῖ ἀργότερα ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχές, κατηγορία γιὰ *ἀντεθνικὴ δράση*, ἐναντίον τοῦ Ν. Φιλιππίδη, ὁ ὁποῖος θὰ συλληφθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Μάϊο τοῦ 1888 καὶ θὰ ἐγκλεισθεῖ σὲ διάφορες φυλακὲς τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, βλ. Ἀντωνιάδης, *ὅ.π.*, σσ. 64-265.

Βρισκόμασθε πιὰ ἐνώπιον ζυμώσεων καὶ κινήσεων, στὴν περιοχὴ τῆς Προσοτσάνης, ποὺ προαναγγέλουν αὐτὸ ποὺ θὰ ἀκολουθήσει, τὸν Μακεδονικὸ Ἀγώνα καὶ τὴν ἐνσωμάτωση τῆς περιοχῆς στὸν ἐθνικὸ κορμό –γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀναμένουν τὸν ἐρευνητὴ νὰ τὰ ἀναδείξει.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Γ. Κ. ΠΑΠΑΖΟΓΛΟΥ

SUMMARY

G. K. Papazoglou, *Das Erziehungswesen in Ost Mazedonien - Der «Griechische Philologische Verein» von Konstantinopel und die Bruderschaft «Ios» von Prosotsani (1870-1880).*

In der vorliegenden Abhandlung, werden Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani gegeben, hauptsächlich anhand der Konferenz-Protokolle von 1870-1880 des «Griechischen Philologischen Vereins» von Konstantinopel, sowie auch Informationen über das Erziehungswesen in Prosotsani, über die dortige Funktion der Schulen, über die Finanzierung der Schulen von Stiftungen in Konstantinopel oder aber auch von den Bankiers wie Zarifis oder auch Negropontis. Gleichzeitig wird die Gründung und Funktion der Bruderschaft «Ios» Prosotsanis geprüft. Es werden Informationen über die Wegbereiter der Bewegung gegeben, sowie auch über die Lehrkräfte der Schulen in Prosotsani. Die Verhältnisse der Bruderschaft mit dem Athener Verein für die Verbreitung der Griechischen Bildung werden überprüft, sowie auch die Beziehungen der Vornehmen in Prosotsani mit den zwei geistlichen und nationalen Zentren derer Zeit: Konstantinopel und Athen. Natürlich werden auch die Versuche der Exarchen / sich den Bulgaren unterordneten in Prosotsani und besonders der Familie Chatzigeorgi, sich in der Region zu behaupten, durchsucht.